

**AZ OROSZ-UKRÁN HÁBORÚ TÖRTÉNELMI
ELŐZMÉNYEI ÉS OKAI**

Jelige: GDM256

2024. október 24.

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3
1. A Kijevi Rusztól az önálló Ukrajnáig	4
1.1 A Kijevi Rusz	5
1.2 Lengyel-litván fennhatóság	7
1.3 Kelet- és Nyugat-Ukrajna sorsa Lengyelország felosztása után	10
1.3.1 Az orosz uralom időszaka	10
1.3.2 A Habsburg Birodalom részeként.....	10
1.4 A világháborúk alatt	11
1.4.1 Az önálló államiság kísérletei	11
1.4.2 A harmincas évek eseményei és a második világháború.....	12
1.5 A Szovjetunióban	15
2. Orosz-ukrán kapcsolatok 1991-től a Krímig.....	17
2.1 Leonyid Kravcsuk elnöksége 1991-1994.....	18
2.2 Leonyid Kucsma időszaka 1994-2005.	20
2.3 Jucsenko-időszak és a „narancsos forradalom”	21
2.4 Viktor Janukovics elnöki ciklusa.....	22
2.5 Az orosz birodalmi gondolkodás kialakulása.....	24
2.5.1 Borisz Nyikolajevics Jelcin elnöki időszaka	26
2.5.2 Vlagyimir Putyin politikája a Krímig.....	27
3. A 2022-es invázióhoz vezető út	29
4. Az emlékezetpolitika hatása a háború kitörésére	34
5. Összegzés	38
Irodalom jegyzék.....	41
Mellékletek.....	44

Bevezetés

A 21. századi Európában a délszláv háborúk lezárulta után egy új fegyveres konfliktus kirobbanása valószínűtlennek tűnt. Így volt ez az orosz-ukrán háború esetében is, hiszen 2022. február 24-ig a témával foglalkozó tudományos és politikai közösség nagy többsége biztos volt benne, hogy a kialakult szituáció eszkalálódása elkerülhető. A dolgozat írásakor, több mint két évvel az orosz agresszió kezdete után még mindig nem született békemegállapodás, ezért fontosnak tartom, hogy a folyamatban lévő események mellett a miérteket is tanulmányozzuk. Az orosz-ukrán háború 2022. február 24-i kitörése után számos tanulmány született, amely valamely aspektusból az előzményeket és okokat vizsgálta. A történelmi szempontú elemzés segítségével megérthetjük, a két nép kapcsolatát és a közös múltban is gyökerező feszültséget. A történelmi tapasztalatok feldolgozása továbbá segítséget nyújthat a konfliktus rendezésében és a jövőben a hasonló helyzet elkerülésében is szerepet játszhat. Orosz-ukrán viszonylatban a politikai kommunikáció és a felépített narratívák szintén befolyásolták – illetve befolyásolják –, nem csak az érintett társadalmak, hanem a nemzetközi közösség véleményét és helyzetértékelését is. Ahhoz, hogy ezeket a gondolati kereteket értelmezni tudjuk szintén érdemes ismerni a történelmet, melyet felhasználnak, esetenként átalakítanak az állami kommunikáció sikeressége érdekében.

A téma aktualitása és fontossága meghatározó geopolitikai és gazdasági vonatkozásokban is. Magyarország szempontjából, volt keleti tömbbe tartozó államként, a Közép-Kelet-Európai országok és a köztük húzódó kapcsolatok tanulmányozása elengedhetetlen. Különösen lényeges ez egy a szomszédos ország területén zajló háború esetében, amely hatással lehet és van is többek között az energiabiztonságunkra és más gazdasági szektorokra is, illetve a védelem tervezése szempontjából is tényezővé válhat. Hazánk európai uniós és NATO-tagsága, a saját nemzeti érdekeink érvényesítése mellett, befolyásolja az ország reakcióját és kommunikációját a helyzettel összefüggésben, ezért a harcoló felek tettei mögött húzódó motivációk megértése, valamint az, hogy mivel és miért próbálják ezeket a tetteket indokolni, segíthet az értelmezésben és a politikai döntések meghozásában is.

Kutatásom céljaként határoztam meg, hogy feltárjam és átfogó képet alkossak Ukrajna kialakulásának történetéről. Ennek során az adatgyűjtést a keleti-szláv népek első közös államalakulatának, a Kijevi Rusznak a vizsgálatától indítottam és az eseményeket egészen az átfogó orosz invázió napjáig, 2022. február 24-ig követtem végig. A történelmi áttekintésben,

külön figyelmet fordítottam az orosz és az ukrán népek több ponton összekapcsolódó fejlődésének tanulmányozására is.

Egy fegyveres konfliktus okainak vizsgálatánál, kiemelt szerepet játszik a felek indoklása. Mivel jelen esetben Oroszország az agresszor, elsősorban a Moszkva által kiadott politikai nyilatkozatok tartalmát és a bennük található mintázatokat elemeztem. A munka utolsó részében a következő kérdésekre kerestem a választ:

K1: A két nemzet több ízben összekapcsolódó történelme, hogyan jelent meg az érintett államok emlékezetpolitikájában?

K2: Az emlékezetpolitika részeként a közös múlt újra értelmezése milyen módon képezte részét az orosz kommunikációnak az orosz-ukrán háború kapcsán?

A dolgozat írásakor kvalitatív kutatási módszert alkalmaztam, a választott téma jellegére való tekintettel. A történelmi áttekintés esetében, szekunder forrásként kapcsolódó tudományos munkákat és sajtótermékeket dolgoztam fel. A konfliktus nemzetközi jellegéből adódóan a rendelkezésre álló magyar szakirodalom mellett idegennyelvű munkákat is felhasználtam, hogy rálátásom legyen az események megítélésére a nemzetközi község nézőpontjából. Szintén másodlagos forrásként, az Ukrajnával, valamint a háborúval kapcsolatos orosz kommunikáció változásának nyomon követése céljából, politikai nyilatkozatokat, kapcsolódó jogszabályokat, valamint releváns szaktanulmányokat elemeztem. A megfogalmazott kutatási kérdésekre elsősorban az utolsó, politikai kommunikációval foglalkozó egységben kerestem a választ. Az ukránokkal kapcsolatos orosz megítélés alakulásának vizsgálatakor az orosz elnök, Vlagyimir Putyin nyilatkozatainak és publikációinak tartalmát vetettem össze az ezen írásokkal foglalkozó szakirodalommal. Ezt követően a megfigyeléseim alapján vontam le következtetést az indoklás mögött meghúzódó lehetséges motivációkról.

1. A Kijevi Rusztól az önálló Ukrajnáig

A mai Ukrajna területe kelet-nyugati elhatárolásban a történelme során számos alkalommal cserélt gazdát, melynek következtében több eltérő kultúrájú és berendezkedésű hatalom fennhatósága alá tartozott, elsősorban valamilyen peremterületként. Ezen eltérő behatások következményei ma is érzékelhetőek például az orosz-ukrán háború kapcsán is.

1.1 A Kijevi Rusz

A keleti szláv népek közé elsősorban a beloruszok, az oroszok és az ukránok tartoznak, mely népcsoportok első közös államalakulata a Kijevi Rusz volt. (Lásd az 1. mellékletet.) A Rusz alapításáról különböző elméletek születtek, de abban zömmel mindegyik egyetért, hogy az államalakulat a varégok (vikingek) és a keleti szláv népek együttműködésével jött létre. Az első vezetők a varégok közül kerültek ki, de ők aztán a szlávok számbeli fölénye miatt hamar asszimilálódtak. Kezdetben, a 880-as évek elején, amikor a varégok elfoglalták Kijevet,¹ az az ős állam inkább törzsszövetségi jelleget mutatott és csak később, Vlagyimir időszaka alatt (978-1015) vette kezdetét az államszervezet tudatos kialakítása.² Az egyes területek felügyelete a nagyfejedelem közvetlen leszármazottai, általában a fiainak a feladata volt. A régiók közötti határokat nem jelölték ki pontosan, de a törésvonalak a korábbi törzsi felosztás alapján alakultak ki, így a helyi nemzetségi vezetők is erősek maradhattak, míg a nagyfejedelem által odaküldött helytartó, inkább csak a régióközpontban tudta stabilizálni a hatalmát, mivel azon szűk terület szorosabb kapcsolatban állt Kijevvel, a fejedelmi székhellyel.³

A Vlagyimirt követő nagyfejedelmek, különösen Jaroszlav (1019-1054) próbálták minél inkább megerősíteni az államot, mind a határokon belül, mind azokon kívül a korabeli nemzetközi térben. Ezt többek között dinasztikus házasságok révén kívánták elérni, melyek következtében a Rurik család tagjai olyan uralkodókkal léptek frigyre, mint a norvég, a svéd, a magyar, a francia, a lengyel királyok vagy akár a német-római császár. A belföldi intézkedéseket illetően a keleti keresztény egyházszervezet, valamint a törvények és az adórendszer kialakítása bírtak a legnagyobb stabilizáló erővel. Utóbbi főként a kereskedelem miatt volt fontos, mivel a Ruszon belül, illetve a környező területekkel is aktív áruforgalmat bonyolítottak le.⁴

A korabeli nyugati források a Kijevi Ruszt Ruscia vagy Ruthenia néven említik, mely kifejezések a Rusz szóból származnak. A területen lakó népcsoportokra pedig összefoglaló néven ruszoknak vagy ruténeknek nevezték. Ebből következik, hogy az államalakulat fennállásakor a ruszkij (magyarul ruszbeli) kifejezés nem etnikumra, hanem az alattvalói

¹ Jekelcsik, Sz. (2014) *Ukrajna története: Egy modern nemzet születése*. Budapest, Kairosz Kiadó, p. 34-35.

² Varga, B. (2022). *A Kijevi Rusztól a szuverén Ukrajináig*. Rubicon Történelmi Magazin, 33(373-374) 4-15., p. 6

³ Font, B. & Varga, B. (2006). *Ukrajna története*. Bölcsész Konzorcium p. 12-14. Elérés 2024. május 1. forrás <https://mek.oszk.hu/04800/04809/04809.pdf>

⁴ Mark, J. J. (2018) *Kievan Rus*. World History Encyclopedia, Elérés: 2024. május 1. forrás: https://www.worldhistory.org/Kievan_Rus/

hovatartozásra utalt. Az ukrán, mint népnév csak sokkal később, a 14. században került be a köztudatba.⁵

Az országfelosztás minden esetben a seniorátus (szatarsinsztvo) alapján történt. Ebben a rendszerben a nemzetség legidősebb férfi tagja kapta a legfontosabb tisztséget vagy a nagyfejedelmi pozíciót, míg a fiatalabbak sorban a többi tartományt és azzal együtt a fejedelmi rangot is. Ez a berendezkedés lehetővé tette, hogy az egyes régiók között komoly különbségek alakuljanak ki a hatalom tekintetében. Kijev mellett két fontosabb régiót tarunk számon a korabeli Kijevi Ruszon belül, Vlagyimir-Szuzdalt és Halics-Volhíniát, mindkettő peremterület volt, amelyek a központtól való távolság miatt válhattak fontossá, majd a korai elszakadásukat is ez a tulajdonságuk tette lehetővé.

A Kijevi Rusz már az 1100-as évektől gyengülni látszott. Az egyes régiók egyre nagyobb önállóságra tettek szert és Kijev egyre inkább veszített a befolyásából. Ebben az időszakban a trónviszályok és a környező népekkel, nyugaton a magyarokkal, csehekkel, lengyelekkel, északon többek között a varégokkal szövetségek hatalomért folytatott harca mind hozzájárult az államszervezet megrendüléséhez. Kijev meggyengülését mi sem bizonyítja jobban, mint Andrej Bogoljubszkij vlagyimir-szuzdali fejedelem 1169-es támadása, mely során nem csak elfoglalta a várost, hanem feldúlta és ki is rabolta. Kijevet ekkora már a *primus inter pares* (első az egyenlők között) rang sem illette meg a többi régió között, a nagyfejedelemségi pozícióból pedig már jóval a támadások előtt letaszították. A 12. században a Kijevi Rusz egésze elkezdett részfejedelemségekre szétészni. A korábbi voloszty rendszer - mely a fejedelemségnél kisebb területek összességét jelentette, ahol a voloszty ura a fejedelem saját vagyonnal rendelkezett, ezáltal saját kíséretet tartott fent – már nem bizonyult elégségesnek. Részfejedelemségek alakultak ki, amelyek nem tekinthetők önálló államoknak, mert a jogrendjükben, az egyházszervezetben továbbra is a Kijevi Rusz korábbi szokásaihoz kötődtek. Továbbá a Kijev feletti uralomra támasztott igényüket a nagyfejedelem cím újonnan megjelenése is alátámasztotta. Az első önálló entitás, Vlagyimir-Szuzdal a 12. század utolsó harmadában vált ki, míg a második, Halics-Volhínia a 13. század első harmadában.

A mongol hódítás időszakára, az egységes állam helyett inkább beszélhetünk részfejedelemségekről, önálló központtal és vezetővel. A tatárok, a részfejedelemségek felett aratott győzelmeiket követően igyekeztek kihasználni az egymással folyamatosan hadban álló

⁵ Varga, B. (2022). *A Kijevi Rusztól a szuverén Ukrajnáig*. Rubicon Történelmi Magazin, 33(373-374) 4-15., p. 6

helyi fejedelmeket, hogy érdekeiket érvényesíthessék az adófizetésre, esetenként katonai állításra kötelezett vazallus területeken. Az egyes fejedelemségek közötti kapcsolat teljesen megszűnt és a Kijevi Rusz helyén több kisebb közigazgatási-politikai egység jött létre.⁶ Az új fejedelemségek „a „rusz” terminus használatával utaltak a közös eredetre, illetve az összetartozásra”⁷

1.2 Lengyel-litván fennhatóság

A Kijevi Rusz szétesése után a nyugati területeken a Halics-Volhíniai Fejedelemség vált jelentőssé és a 13. század második felében, Danyil idején sikerült levetnie magáról a tatár fennhatóságot. Ezt követően a térségben a litván, valamint a lengyel befolyás erősödött meg. 1349-re a halicsi és a nyugat-volhíniai területek lengyel birtokká váltak. A kelet-volhíniai részekre a litvánok kezdték el fokozatosan kiterjeszteni a hatalmukat.

A keleti szláv népek differenciálódása a 13-14. században kezdődött. A mongol hódítás eltérő mértékben hatott a Kijevi Rusz egyes területeire. A nyugati-, dél-nyugati területeken rövidebb ideig volt jelen a tatár rendszer, így kisebb lehetősége volt gyökeret verni. Majd egy szűk függetlenségi időszak után ezek a részek egy nagyobb államalakulatba tagozódtak be, ahol egy erősen eltérő jogi, nyelvi-kulturális közegbe kellett beilleszkedniük. Ez az új környezet az eredményezte, hogy a „belorusz és ukrán (fehér orosz és kisorosz) nyelvi kulturális megkülönböztető jegyek megerősödtek”⁸ Ezzel szemben a Rusz északi területein, például Vlagyimir-Szuzdalban, ahol a mongolok birodalomszervezése erősebb hatást volt képes kifejteni, ezért egy eltérő fejlődési ívet figyelhetünk meg. A tatárok toleránsak voltak az ortodox egyházzal kapcsolatban és privilégiumokat biztosítottak a hívőknek, amely lehetővé tette, hogy a pravoszláv egyház a „ruszkij” -tudat őrzője-ápolója, illetve a moszkvai egyesítő politikával együttműködve egy „„küldetéstudat” propagálójá”⁹ legyen. III. Iván moszkvai nagyfejedelem uralkodása alatt (1462-1505) növekedett meg az orosz állam külpolitikai aktivitása. Politikájának nem titkolt célja az volt, hogy az „orosz földeket”, vagyis a Kijevi Ruszt összegyűjtse és egy, Moszkva vezetése alatt álló új, nagy területű államot hozzon létre. Ebből következik, hogy az orosz gondolkodásban szinte már a kezdetektől fogva a Kijevi Rusz, mint orosz állam él, tehát a mindekori Oroszországot a Rusz jogutódjának tekintették.¹⁰ Ugyanez a

⁶ Jekelcsik, Sz. (2014) Ukrajna története: Egy modern nemzet születése. Budapest, Kairosz Kiadó, p. 35-40.

⁷ Varga, B. (2022). *A Kijevi Rusztól a szuverén Ukrajináig*. Rubicon Történelmi Magazin, 33(373-374) 4-15., p. 6

⁸ Font, B. & Varga, B. (2006). *Ukrajna története*. Bölcsész Konzorcium p. 68. Elérés 2024. május 1. forrás <https://mek.oszk.hu/04800/04809/04809.pdf>

⁹ *History of Russia*. Encyclopaedia Britannica, Elérés 2024. május 5. forrás <https://www.britannica.com/place/Russia/The-Time-of-Troubles>

¹⁰ Varga, B. (2022). *A Kijevi Rusztól a szuverén Ukrajináig*. Rubicon Történelmi Magazin, 33(373-374) 4-15., p.7

törekvés jelent meg a litvánok esetében is, akik szintén össze akarták gyűjteni a Rusz területeit, azonban ők ezt, mint egy külső hatalom kívánták létrehozni, így a kiindulópont is eltér a két állam esetén. Ez a kettősség jól mutatja, hogy a keleti szláv népek már történelmük elején merőben eltérő behatásokkal szembesültek, melyek markánsan alakították és határozták meg identitásukat és világnézetüket egyaránt.

1385-ben a krevai (egyres forrásokban krewói) unióban a Lengyel és a Litván Nagyfejedelemségek egyesültek, ennek következtében a Halics és Volhínia egy államszervezet részévé vált, így a Russia Minor, vagyis „kisorosz” kifejezést már csak kizárólag erre a területre használták. A két nép közül a litvánok mutattak nagyobb toleranciát a Nagyfejedelemség területén élő kisebbségek, így a kisoroszok, vagy ahogy szintén nevezték a határvidék lakóit, a rutének felé. A korábban honos jogszokásokat, az ortodox hitet és a társadalmi berendezkedést érintetlenül hagyták, a különböző identitású személyek között nem tettek számottevő különbséget. A Nagyfejedelemség kulturális egységesítése iránti vágy 1385-után jelent meg hatványozottan a lengyel oldalról. Kezdetét vette az ortodox rutén lakosság háttérbe szorítása és a lengyel-litván közigazgatási berendezkedés kiépítése a térségben. E program leglátványosabb lépése a korábbi fejedelemségek és a dinasztiák megszüntetése volt. Ezt követően a helyükön alárendelt státuszú vajdaságokat hoztak létre.¹¹

A latin források ebben a korban a „rutén” vagy „rusz” kifejezéseket használták a volt Kijevi Rusz délnyugati – a mai Ukrajna – területein élők megnevezésére. A keleti szlávok földjeire pedig az „ukrán” terminust alkalmazták, mely valójában a „végek” vagy „határ” szavak megfelelője volt a korabeli szóhasználatban. Tehát Ukrajna neve a Lengyel-Litván Nagyfejedelemség déli határvidékét jelölő „kraj” szóból származik. Földrajzi névként csak a 16-17. század fordulóján vált használatossá, mikortól az Ukrajna név nem csak az általánosan vett határvidéket jelentette, hanem egy konkrét területet, a Dnyeper középső folyása által határolt részre volt értendő, amely a mai Ukrajna középső területeit foglalta magában. Ezen kívül a lengyel források is használták ezt a nevet, de kizárólag a területet és lakosait értették alatta, nem az etnikumot. Az itt élő lakosságban az ukránság tudat ekkor még nem alakult ki, tehát a lengyel-litván államban ukrán etnikumról sem beszélhetünk még.¹²

¹¹ *History of Ukraine.* Encyclopedia Britannica, Elérés 2024. május 5. forrás <https://www.britannica.com/topic/history-of-Ukraine>

¹² Varga, B. (2022). *A Kijevi Rusztól a szuverén Ukrajnáig.* Rubicon Történelmi Magazin, 33(373-374) 4-15., p. 7-8.

A krewai uniót követően a ruténok és a lengyel-litván nemesség közötti kapcsolat ingadozó volt. A 16. században javulás figyelhető meg, mivel a lengyel kormányzat az unió szorosabbra fűzését szorgalmazta, melyhez a ruténok támogatására is igényt tartottak. Ezt biztosítandó lehetővé tették a rutén nemesség számára az anyanyelvük használatát és az ortodox vallást is elismerték.¹³ A lengyelek erőfeszítései sikeresek voltak. 1569-ben a lublini unió eredményeként a lengyel és litván területekből létrejött a Rzeczpospolita, egy teljesen új államszervezet, melyben Litvánia autonóm politikai egységként létezett tovább és az általa hódoltatott területek lengyel fennhatóság alá kerültek. A lengyel nemesség részéről egységesítési hullám kezdődött, aminek a célja az „Egész Rusz” egységének megteremtése volt. Ennek keretein belül az ortodox egyház működését törvényileg betiltották és lengyel családokat költöztettek be a rutén területekre, hogy asszimilációs hullámot generáljanak. Ez a diszkriminatív politika arra sarkallta a rutén nemességet, hogy olvadjanak be rangjuk megtartása érdekében a lengyel-litván többségbe, így a függetlenedés és a változás gondolata az alattuk elhelyezkedő társadalmi réteg, a kozákság körében fogalmazódott meg. A kozákok egyfajta átmenetet képeztek a nemesi és a paraszti rétegek között, így alkalmasak voltak valódi nemesség hiányában a fellépésre.¹⁴

Az 1648-1654 között tartó lázadások idején a kozákok lehetséges szövetségeseiknek a szintén ortodox vallást követő orosz cárt tartották, aki látva az esélyt arra, hogy a volt Kijevi Rusz egy része a cári Oroszországhoz tartozzon, a védelme alá vonta a területet, amely a Zaporozsjei Had nevet kapta. A hetmanátus egy katonai alapon szerveződő egysége lett az Orosz Birodalomnak, amely az 1654. évi Márciusi cikkelyek értelmében több területen is bizonyos előjogokat és kedvezményeket kapott. A kozák had független volt a cári hadseregtől és a hetman, Bogdan Hmelnyickij is nagyfokú önállósággal rendelkezett a külpolitika terén.¹⁵ Az őt követő vezető, azonban a lengyelekkel való kiegyezést szorgalmazta, ami belső feszültséget generált a kozákok között. A kozákság 1667-ben ketté szakadt. A mai Kelet- és Nyugat-Ukrajna történeti fejlődése ezt követően külön utat járt be. A Dnyeper jobb partján található területek a cár birtokában maradtak, de a balparti részek visszakérültek a lengyel-

¹³ Font, B. & Varga, B. (2006). *Ukrajna története*. Bölcsész Konzorcium p. 93. Elérés 2024. május 1. forrás <https://mek.oszk.hu/04800/04809/04809.pdf>

¹⁴ Jekelcsik, Sz. (2014) *Ukrajna története: Egy modern nemzet születése*. Budapest, Kairosz Kiadó, p. 35-40.

¹⁵ *Romanov Moscow*. Encyclopaedia Britannica Elérés 2024. május 7. forrás <https://www.britannica.com/place/Russia/Romanov-Muscovy>

litván államalakulathoz. A jobb parti fél feletti fennhatóságért az oroszok mellett az Oszmán Birodalom is harcolt, így azt a területet két eltérő kultúrájú állam is alakította.¹⁶

1.3 Kelet- és Nyugat-Ukrajna sorsa Lengyelország felosztása után

Lengyelországot a nagyhatalmak 1772 és 1795 között szakaszosan osztották fel, amely az ukránok lakta területeket is érintette. A határok átrajzolását követően az ukránok által lakott részek közel 80%-a az Orosz Birodalomba, míg a maradék 20% a Habsburg Birodalomba tagozódott be. Ennek következtében a mai Ukrajna területe Galícia kivételével Oroszországhoz került. (Lásd a 2. mellékletet)

1.3.1 Az orosz uralom időszaka

Lengyelország felosztását követően az Orosz Birodalomhoz csatolt részekre egy a korábbtól merőben különböző korszak köszöntött. Nagy Katalin cárnő felvilágosult abszolutista uralkodása alatt a kozákság az addigi kiváltságait fokozatosan elvesztette és az uralkodónő igyekezett a Hetmanátus megszüntetésével az újonnan megszerzett területeket az orosz intézményrendszerbe és társadalomba integrálni. A rutének nyelvileg és kulturálisan is közeli rokonságban álltak az oroszokkal, ezért ezeket a területeket egyszerűen az „orosz föld” részének tekintették és mint ilyen a rutének rendszerbe illesztése volt az elsődleges cél, figyelmen kívül hagyva a sajátos szokásokat, hagyományokat, illetve az eltérő történeti fejlődés miatt kialakult különbségeket. II. Katalinnak és az őt követő cároknak sikerült teljes mértékben kiépíteniük az orosz intézményrendszer a térségben, amely a városok eloroszosodását vonta magával, de a vidék és a kisebb falvak megőrizték rutén mivoltukat. Ez a tendencia azt is eredményezte, hogy a 19. századra az ukrán név gyakorlatilag szinonimájává vált a paraszti, jobbágyi életnek.¹⁷

1.3.2 A Habsburg Birodalom részeként

1772-ben Lengyelország első felosztásakor Galícia és Lodomeria Királysága, amely Halics-Volhínia területének felelt meg, Habsburg birtokba került. Lodomeriát a második felosztáskor Oroszországhoz csatolták, de a fennmaradó galíciai rész még így is a Habsburg Birodalom legnagyobb tartományai közé tartozott. Galícia kedvezőtlen földrajzi adottságai miatt, jelentős fejlettségbeli lemaradásban volt a birodalom többi részéhez képest, mely

¹⁶ Font, B. & Varga, B. (2006). *Ukrajna története*. Bölcsész Konzorcium p. 140-142. Elérés 2024. május 1. forrás <https://mek.oszk.hu/04800/04809/04809.pdf>

¹⁷ Jekelszik, Sz. (2014) *Ukrajna története: Egy modern nemzet születése*. Budapest, Kairosz Kiadó, p. 45-52.

következtében egyfajta belső gyarmatként is funkcionált. Mária Terézia és II. József felvilágosult abszolutista uralkodása alatt a régió jelentős fejlődésen ment keresztül és ez egy stabil lojalitást alakított ki a ruténekben a Habsburgok iránt.

A Habsburg Birodalomban az oroszországihoz képes sokkal kedvezőbbek voltak a körülmények a rutének nemzeti fejlődéséhez. Az 1848-as forradalmi hullám azonban az ukránokat is elérte és görögkatolikus értelmiségük kifejezte igényét arra, hogy a ruténeket önálló etnikumként ismerjék el a birodalomban. Ekkor fogalmazódtak meg az első gondolatok arra vonatkozóan is, hogy az osztrák és orosz területen élő ruténeket egyesítsék és az ukrán nemzeti identitástudat első megjelenési formáját is ezek a törekvések képezték. Az ukrán nevet saját magukra csak az 1890-es években kezdték el alkalmazni, egyfajta szolidaritásként az Oroszországhoz tartozó „kisoroszokkal”.¹⁸

1.4 A világháborúk alatt

Az első világháború alatt a keleti fronton többek között az Osztrák-Magyar Monarchia és az Orosz Birodalom erői csaptak össze, amely azt eredményezte, hogy az ukrán nemzetiségű férfiaknak mindkét oldalon harcba kellett vonulniuk. A nagyhatalmi politika, mint már oly sokszor az ukrán nemzet esetében és teljesen átrajzolta a határokat és a hovatartozásukat is.

1.4.1 Az önálló államiság kísérletei

A galíciai ukránokban a 19. század végén megszületett az egységes Ukrajna gondolata, amely az első világháború eseményei és a korábbi nagyhatalmak gyengülése miatt kezdhett el kibontakozni. Az ukrán történetírás az 1917-1920 közötti eseményeket a „nemzeti felszabadító forradalom” kifejezéssel illette. Ebben az időszakban az Orosz Birodalom meggyengült és belpolitikai válsággal is küzdött, mely következtében az ország „államiság nélküli népei” elkezdheték megvalósítani a nemzeti önrendelkezésre vonatkozó terveiket.¹⁹

Az államisági törekvéseket a liberális és szociáldemokrata érzelmű Ukrán Központi Rada (továbbiakban: UKR) vezette, amely a föderális Oroszországon belül egy ukrán autonóm terület kialakítása mellett emelt szót az 1917-ben kiadott I. Univerzáléban. Az „ukrán kérdés” megoldását azonban az Alexandr Fjodorovics Kerenszkij vezette Ideiglenes Kormánytól várták. Az UKR 1917 és 1918 során sorra adta ki az Univerzálékat, melyekben az ukrán vezetők

¹⁸ *History of Ukraine*. Enciclopedia Britannica. Elérés: 2024. szeptember 26. forrás: <https://www.britannica.com/topic/history-of-Ukraine/Ukraine-under-direct-imperial-Russian-rule>

¹⁹ Varga, B. (2022). *A Kijevi Rusztól a szuverén Ukrajnáig*. Rubicon Történelmi Magazin, 33(373-374) 4-15., p.11.

aktuális elképzeléseit foglalták össze. A IV. Univerzáléban kikiáltották a független Ukrán Népköztársaságot, amelyet a „az ukrán nép önálló, mindenkitől független, szabad és szuverén államának” nyilvánítottak, tehát már nem pusztán Oroszország egy autonóm tartományában, hanem egy önálló, szuverén, nem szovjet típusú államban gondolkodtak²⁰. 1918 augusztusában a területre vezényelt német hadsereg feloszlatta az UKR-t és bejelentette az Ukrán Népköztársaság megszűnését. Ezt követően Pavlo Szkoropadszkij állt a nemzeti törekvések élére. Hetmanná kiáltotta ki magát és bejelentette, hogy a létrejövő Hetmanátus-Ukrán állam a volt Ukrán Népköztársaság jogfolytonos és legitim utódja. A német hadsereg kivonulása jelentette az új állam végét, amelyet az is elősegített, hogy Szkoropadszkij a németekkel együtt elhagyta a területet. A következő államalakítási kísérlet az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlása után jött létre, mikor a frissen alakult Ukrán Nemzeti Tanács kihirdette Lembergben (a térképen Lwów/Lviv) a Nyugat-Ukrán Népköztársaságot és rendelkezett egyúttal a korábban az Osztrák-Magyar Monarchiához tartó ukránok lakta területek hovatartozásáról is. A Direktórium ezt követően elfoglalta Kijevet és 1919 januárjában a Nyugat-Ukrán Népköztársaság és az Ukrán Népköztársaság (továbbiakban UNK) egyesülésével alakult ki az „egységes és oszthatatlan Ukrán Népköztársaság”. A függetlenség és az egység azonban csak papíron létezett. A nyugati nacionalista és mérsékelt vezetés nem tudott együttműködni a nyíltan baloldali Direktóriummal, így az UNK kormánya gyakorlatilag működésképtelen volt.

A történelem az ukrán nép esetén többször ismételte önmagát. 1921-ben a rigai béke megkötésével Szovjet-Oroszország és az újonnan kialakított Lengyelország felosztották egymás között az ukránok lakta területeket. A lengyelek elismerték a Szovjet-Ukrajnát és cserébe a kelet-galíciai és nyugat-volhíniát kérték. A döntés eredményeképp az ukrán nemzeti fejlődés újból szétvált és eltérő utakra lépett a Szovjet-Oroszország és Lengyelország, valamint a Párizs környéki békék értelmében kisebb területek Románia és Csehszlovákia részeként.²¹

1.4.2 A harmincas évek eseményei és a második világháború

A szovjetek politikai és katonai szempontból is igyekeztek növelni befolyásukat a hozzájuk csatolt ukrán területek felett. Kezdetben az ukrán nemzeti törekvéseknek bizonyos szintű mozgásteret engedtek, olyannyira, hogy a helyi vezetők között nagy számban ukrán

²⁰ Fedinec, Cs. & Font, M. & Szakál, I. & Varga, B (2021) *Ukrajna története: régiók, identitás, államiság* Gondolat Kiadó, Budapest p. 329-334.

²¹ Varga, B. (2022). *A Kijevi Rusztól a szuverén Ukrajnáig*. Rubicon Történelmi Magazin, 33(373-374) 4-15., p.12-13.

származásúak is voltak, valamint az oktatás és a kultúra területén is élveztek némi önállóságot. Az évtized elején az orosz mellett az ukránt is hivatalos nyelvként ismerték el, amely hozzájárult az ukrán identitás rövid ideig tartó erősödéséhez.

Az 1920-as évek végére azonban a szovjetek megerősítették a hatalmukat és megkezdték az új állam berendezkedés kiépítését az egyik leggazdagabb „tagköztársaságban”. A két világháború között a Szovjetunióhoz tartozó ukránok lakta területek elsősorban mezőgazdaságból, gabonatermelésből tartották fenn magukat. A sztálini vezetés az erőszakos iparosítást többek között az ukrán gabona eladásából kívánta finanszírozni. A térségben bevezették a kolhoz (termelőszövetkezeti) rendszert, melyben a gazdáknak alacsony áron kellett „minden felesleget” beszolgáltatni. A kolhozosítás ellenkezést váltott ki az ukrán lakosságból, ezért a szovjet vezetés egyre szigorúbb intézkedéseket vezetett be. A kicsivel is nagyobb földön gazdálkodókat kulákoknak kiáltották ki, ők voltak a gazdag parasztok, akik, mint ilyenek a rendszer ellenségiként voltak számon tartva. Sokukat elhurcolták, vagy kivégezték. Az ukránok lakta falvakból mindent elvittek és az általuk lakott települések fekete listára kerültek. Ez az új státusz megakadályozta, hogy az ételszállítmányok eljussanak a lakossághoz, továbbá azt is megtiltották nekik, hogy a falvakon kívül keressenek élelmet. Az új szabályok a lakosságot éhezésbe taszították.²² Az 1932-1933 közötti nagy ukrán éhínség - amely 1931 és 1934 között az egész Szovjetunió végig söprő éhínség hullám legdrasztikusabb időszaka - a holodomor nevet viseli, amely egy összetett szó a „holod/golod”, vagyis „éhség” és a „mor” vagyis „halál” szavakból épül fel, így lényegében éhhalált jelent²³. Az áldozatok számáról nincsenek pontos adatok, de körülbelül 3-5 millióan haltak éhen az 1932-1933-as tél során. A viszonylagos enyhülést az új vetés időszaka és a beszolgáltatási kötelezettségek enyhítése hozta el a térség számára. A gazdátlanra vált területekre Közép-Oroszországból áttelepített paraszti családokat költöztettek be, hogy tovább hígítsák az ukrán etnikumot a területen.²⁴

A huszadik századi ukrán nacionalista gondolatok központja újfent Galícia lett. Az újonnan létrehozott Lengyelországban nagyobb mozgásterük volt a nemzetiségeknek, mint a Szovjetunióban. Az ukrán mozgalom legbefolyásosabb csoportja az Ukrán Nacionalisták Pártja, 1939 után két különböző úton képzelte el a nemzeti önrendelkezés megszerzését. A Párt mérsékelt szárnya a lengyelek elleni passzív ellenállásban és a Németországgal való kapcsolat

²² Applebaum, A. (2024.) *Holodomor*. Elérés 2024. május 17. forrás <https://www.britannica.com/event/Holodomor>

²³ Gyulay, Z. (2022) *Éhínség, vagy népiirtás?* ELTE Jurátus Online Magazin Elérés 2024. május 17. forrás <https://juratus.elte.hu/holodomor-ehinseg-vagy-nepirtas/>

²⁴ Varga, B. (2022). A Kijevi Rusztól a szuverén Ukrajináig. *Rubicon Történelmi Magazin*, 33(373-374) 4-15., p.14.

szorosabbra fűzésében látta a siker kulcsát, míg a radikálisabb eszméket követő frakció úgy vélte, hogy az ukrán nép egy országban történő egységesítésére csak a Szovjetunió felbomlása árán lehetséges. Az irányvonalat vezető Sztepan Bandera a céljuk eléréséhez a különböző terrorista módszerek és akciók végrehajtását sem tartotta megengedhetetlennek.

A határok újbóli átrajzolására 1939-ben került sor. A náci Németország és a Szovjetunió a Molotov-Ribbentrop paktum titkos záradékában felosztotta Lengyelországot és a nyugatukrán területek szovjet fennhatóság alá kerültek. A jobbpárti rész visszacsatolásával az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság jelentős területi és lakosságszámbeli növekedésen esett át. A szovjet kormánynak különösen fontos volt a katonai jelenlétük és a birtokjoguk érvényre juttatása a térségben, ezért egy 700 ezer fős hadsereget állomásoztatott a határ közelében.

1941. június 22-én a Barbarossa-terv keretein belül Hitler seregei megtámadták a Szovjetuniót és Ukrajna területe harctérre vált. A németek az év végére elfoglalták az Ukrán Szovjet Köztársaságot és elkezdték kialakítani a saját közigazgatásukat, Galíciában a Főkormányzóságot, míg Kelet-Ukrajnában a Birodalmi Kommisszariátust. Besszarábiát, valamint a Bug és a Dnyeszter által határolt régiót, Odesszával Romániához csatolta. Habár a szovjet hatalomnak ellenálló Nyugat-Ukrajna kezdetben felszabadítóját látta Németországban, Hitler terveibe egyáltalán nem illett bele a független Ukrajna gondolata. Sokkal inkább a Szovjetunió elleni eszközként tekintett az ukrán nemzetre. Az érdekellentétet felismerte az Ukrán Nacionalisták Pártjának vezetője Sztepan Bandera is és megpróbálta megszakítani a kapcsolatot a németekkel. 1941. június 30-án kikiáltotta a független és szuverén Ukrajnát. Tervei azonban nem voltak sikeresek, mivel pár nappal a bejelentés után a Gestapo őt és a Párt több vezetőjét letartóztatta. Az ukránoknak ezt követően nyilvánvalóvá vált, hogy a németek nem megfelelő szövetségesek az állmaisági törekvéseik tekintetében. El kellett dönteniük, hogy a fasiszta Németország, vagy a Sztálin vezette Szovjetunió jelenti a nagyobb fenyegetést. A helyzetüket tovább árnyalta, hogy az ukránok mindkét fél propagandájában fontos szerepet játszottak. Sztálin náci kollaboránsoknak bélyegezte őket, míg a németek az Ukrán Nacionalisták Pártja által szabadcsapatokból egyesített Ukrán Felkelő Hadsereget nevezte szovjet ügynököknek.²⁵

1943-ban a szovjet csapatok elkezdték visszaszorítani a német megszállókat Ukrajnából és 1944-re már az egész terület felszabadult. Miután a szovjet hadsereg tovább haladt Berlin

²⁵ Font, B. & Varga, B. (2006). *Ukrajna története*. Bölcsész Konzorcium p. 196-198. Elérés 2024. május 1. forrás <https://mek.oszk.hu/04800/04809/04809.pdf>

felé az Ukrán Felkelő Hadsereg megpróbálta kialakítani saját közigazgatását, de 1945-ben a sztálini rendszer kíméletlenül felszámolta azt és a térség Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság (továbbiakban Ukrán SZSZK) néven újra a Szovjetunió tagköztársasága lett az 1944-es Jaltai Konferencián megtárgyaltak szerint.²⁶

1.5 A Szovjetunióban

A Szovjetunió „a felügyelet alá vont kelet- és kelet-közép-európai területekre úgy tekintett, mint saját, mások által meg nem kérdőjelezhető érdekövezetére.”²⁷ A nyugati hatalmak a Jaltai Konferencián megtárgyaltak értelmében ezeket az országokat szintén a Szovjetunió érdekövezeteként tartották számon, és mint ilyen, úgy vélték nincs közük hozzá, tehát a szovjetek szinte szabad kezét kapták a régióban. A moszkvai vezetés a legfontosabb kérdésekben központilag utasította a tagköztársaságokat és a társult országokat is, így a kifejezetten helyi, illetve a kisebb fajsúlyú döntések maradtak csak az adott állam hatáskörében. Az esetleges ellenállási kísérleteket, mint például az 1953-as kelet-berlini felkelést, az 1956-os forradalmat Magyarországon, vagy a prágai tavaszt 1968-ban a Szovjet Hadsereg verte le, mindezt a nyugati hatalmak különösebb ellenállása nélkül.

Ukrajna a Szovjetunió részeként 1945-ben az Egyesült Nemzetek Szervezetének alapító tagja lett²⁸, azonban ez a pozíció nem adta meg az Ukrán SZSZK-nak azt a lehetőséget, hogy a nemzetközi politikát alakító aktorrá váljon. Szovjet tagköztársaságként többnyire Moszkva támogatójaként jelent meg egészen az 1991-es függetlenedéséig.²⁹ A Szovjetunió belüli szerepe Nyikita Szergejevics Hruscsov főtitkársága (1953-1964) alatt nőtt meg. A Szovjetunió legnagyobb tagköztársasága, az Oroszországi SZSZSZK után a „második az egyenlők között” pozíciót az ukránok kapták. A föderáción belül a második legnagyobb lélekszámú állam az Ukrán SZSZK volt, így fontos volt a tagköztársaság megtartása. Ezen kívül Moszkvában emlékeztek az 1940-es évek második felének polgárháborús időszakára és az ukrán függetlenségi törekvésre, amelyet nem akartak még egyszer megkockáztatni. 1954-ben a perejaszlavi megállapodás³⁰ 300. évfordulójára való emlékezőként és „az orosz nép

²⁶ *Jaltai Konferencia jegyzőkönyv.* Elérés 2024. május 15. forrás <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/dip/jalta4.html>

²⁷ Sz. Bíró, Z. (2023). *Putyin háborúja.* Gondolat Kiadó, Budapest p. 7.

²⁸ United Nations Original Members Elérés 2024. május 28. forrás <https://www.un.org/en/about-us/growth-in-un-membership#1945>

²⁹ Megyesi., Cs. (2004). *Ukrajna Múltja.* Múlt-kor Történelmi Magazin Elérés 2024. május 28. forrás <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=8899>

³⁰ A perejaszlavi egyezmény zárta le az 1648-54. évi Bogdan Hmelnickij vezette lengyelelles ukrán felszabadító mozgalmat. Az egyezmény értelmében Ukrajna Ororsországhoz csatlakozott.

barátságának bizonyítékeként” Hruscsov a korábban az Orosz Föderációhoz tartozó Krím-félszigetet Ukrajnának ajándékozta. (Lásd a 4. mellékletet)

Az 1970-es években indultak el újra a függetlenedési gondolatok. Mint a többi keleti tömbbe tartozó ország esetében, Ukrajnában is elsősorban az értelmiség körében fogalmazódott meg a nyelvi jogok és az önrendelkezés fontossága. A problémát az jelentette, hogy az ellenzéki tömörülés nem rendelkezett konkrét államépítő, vagy a gazdaságot átalakító elképzeléssel, így sem az Ukrán Kommunista Párt (továbbiakban UKP), sem a Kreml nem tartotta őket igazán fenyegetőnek.

A változást Mihail Szergejevics Gorbacsov főtitkársága (1985-1990) hozta el. A Szovjetunó új vezetője világosan látta, hogy a párbeszédre kellene helyeznie a hangsúlyt. Az USA-val folytatott fegyverkezési verseny jelentős problémákat okozott a szovjet gazdaságnak. A bevételek folyamatosan nőttek, azonban a 80-as évek közepétől a növekedés lassulni kezdett, majd teljesen meg is állt. Így a belső strukturális változások bevezetésére és a Nyugattal való békés együttélésre koncentrált.

Moszkva kelet-közép-európai politikáját is nagyban átalakította. Az érintett országok vezetőivel tartott tárgyalásai során Gorbacsov jelezte, hogy a belföldi problémák megoldásában Moszkva a továbbiakban nem nyújt segítséget, mivel ezen helyzetek a belügyek közé sorolandók. Ezt a változást jól mutatja Gorbacsov jugoszláviai látogatása is, ahol bejelentette a Brezsnyev-doktrína³¹ végét. Ez azt is jelentette, hogy „ezentúl minden kommunista és munkáspárt szabadon határozhatja meg országa társadalmi és politikai fejlődésének jellegét és irányát.”³² 1986-ban a csernobili atomkatasztrófa és az azt követő lassú reagálás az SZKP Központi Bizottsága részéről, valamint a növekvő önállóság újból teret engedett az ukrán függetlenségi törekvéseknek. Kijevben a prominens írók és más értelmiségiek megalapították az Ukrán Népi Mozgalmat, mely képviselői mandátumot szereztek az ukrán parlamentben. A Gorbacsov elleni sikertelen puccskísérletet követően, betiltották a UKP-t és kinyilvánították

Varga, B. (2017.) Két Ukrajna? – Ukrajna megosztottságának történelmi gyökerei Közép-európai közlemények, (10)1. p. 155-167. Elérés 2024. május 30. forrás <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/vikekkek/article/view/12418/12277>

³¹ A Brezsnyev-doktrína a Szovjetunió egyik politikai alapelve, amelyről 1965-ben Leonyid Iljics Brezsnyev a Szovjetunió akkori főtitkára beszélt. Az elv szerint a Szovjetunióknak, mint a „a legerősebb és legfejlettebb szocialista hatalomnak” joga van beavatkozni annak a „testvérországnak” a belügyeibe, ahol a szocializmust veszély fenyegeti, mert egy ilyen probléma hatással lehet az egész szovjet táborra.

Magyar Elektronikus Könyvtár Elérés 2024. május 20. forrás <https://mek.oszk.hu/01900/01906/html/index132.html>

³² Sz. Bíró, Z. (2023). *Putyin háborúja*. Gondolat Kiadó, Budapest p. 9.

függetlenségüket a Szovjetuniótól 1991. augusztus 24-én, amelyet a decemberi választásokon a lakosság többsége támogatott.³³

2. Orosz-ukrán kapcsolatok 1991-től a Krímig

Ukrajna, de jure és de facto az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság utódjának tekinthető, ezért újonnan önállósodott államként az identitás meghatározása fontos szempont volt. Az ukránok esetében önmaguk megkülönböztetése volt a fő, így az oroszokhoz fűződő történelmi múlt és a kulturális hasonlóságok okán a szomszédos országtól való elhatárolódás került központi pozícióba az identitás meghatározása során.

A szovjet időszak iparosítás törekvései következtében nagy számú orosz ajkú álampolgár költözött az USZSZK elsősorban keleti részére, illetve ezt a tendenciát erősítette a központosított népességmozgatás is, melynek célja a kisebbségek asszimilálása volt. Ezen két jelenség eredményeként 1991-ben Ukrajna legnagyobb lélekszámú kisebbsége az orosz volt, mely főként a keleti megyék nagyvárosaiban jelentette a lakosság többségét. A többi etnikum kisebb arányát, mindössze körülbelül az 1%-át tette ki Ukrajna népességének és zömmel egy jól elhatárolható térségben voltak jelen. Az ukrán és az orosz lakosság között földrajzilag a 90-es években sem lehetett határozott vonalat húzni. De ahogy nyugatról az ország keleti, dél-keleti részei felé haladunk, úgy nő az orosz nyelvet beszélő lakosság aránya, akik lehetnek oroszul beszélő ukránok, de akár magukat oroszoknak vallók is. A probléma ezekkel a területekkel az, hogy nem illettek bele a kialakuló nemzeti identitásba, melyben az ukrán nyelv ismerete a hazafiság egyik jelképe is volt, még akkor is, ha az 1989-ben született és az alkotmányban is rögzített nyelvtörvény a nyelvi tolerancia jegyében született.³⁴ A kulturális különbségek mellett több más szempontból is törésvonalak húzódnak az országban, ilyenek például a város-vidék vagy a mezőgazdasági és az ipari körzetek között fellelhető ellentétek. Így a jelenleg zajló konfliktus kialakulását nem lehet teljes mértékben a nyelvi és nemzetiségi hovatartozással indokolni.

³³ *Ukraine* Encyclopedia Britannica Elérés 2024. május 30. forrás <https://www.britannica.com/place/Ukraine/Languages>

³⁴ Tóth S., (2002) Ukrajna államiságának kialakulása és népei. Eötvös Loránd Tudományegyetem Elérés: 2024. június 15. forrás https://geogr.elte.hu/PHD_konferencia_ELTE_2002/doktori_konferencia_anyagai_2002/tothsandor.pdf

2.1 Leonyid Kravcsuk elnöksége 1991-1994.

Ukrajna függetlenségét népszavazással is meg kívánták erősíteni és egyúttal az állampolgárok szavaztak az elnök személyéről is. Az Ukrán Köztársaság első embere Leonyid Kravcsuk lett, aki 1990. július 23. és 1991. december 5. között egyben az Ukrán SZSZK utolsó vezetője is volt. Békésen zajlott az átmenet, így Kravcsuknak nem kellett politikai csatározásokra koncentrálnia. Meggyűlt a baja azonban a gazdasággal. A Szovjetunió felbomlása után áruhiánnyal, munkanélküliséggel és megfékezhetetlen inflációval kellett szembenéznie az ország vezetőinek és a lakosságnak is. A rubel-zónával való szakítás után az árak rohamosan emelkedni kezdtek és ezt a bérek nem tudták követni. Sokan elvesztették a munkájukat a gazdaság átstrukturálása következtében, de akiknek sikerült foglalkoztatásban maradniuk sem kapták meg béreiket, így fizetés nélküli szabadságra kényszerültek. A pénztelenség következtében az emberek árut cseréltek árura, amely segített életben tartani a gazdaságot. A rendszerváltás velejárója volt a privatizáció, amely úgynevezett vaucseres (vagyonjegyes) rendszerben történt.³⁵ Az emberek valamekkora összegű kárpótlást kaptak a szovjet időszakból bentragadt megtakarításaikért. Miután látták, hogy a vaucserek nem oldják meg pénzügyi gondjaikat, kidobták vagy magánberuházási alapoknak adták el őket. A kis- és középvállalkozások privatizálása 1999-ig befejeződött, de a nagyvállalatok többségi tulajdonosa az állam maradt. A magánosításból az energia- és hadiipar teljesen kimaradt, az ezekbe a szektorokba tartozó vállalatok tulajdonjoga az államé maradt, vagy a korábbi cégvezetőkhez került, akikből „regionális érdekcsoportokat irányító oligarchák lettek, akik egyre nagyobb befolyásra tettek szert nemcsak a gazdaságban, hanem a politikában is.”³⁶ Kravcsuk belpolitikájában kiemelt szerepet kapott továbbá az ukránosítás, amely elnökségének rövidege miatt az ukrán nyelv hivatalossá tételét foglalta csak magában.

Külpolitikáját tekintve a szomszédos államokkal való kapcsolatfelvételt és az alapszerződések megkötését szükséges kiemelni. Újonnan függetlenedett államként szükséges volt, hogy a nemzetközi közösség, különös tekintettel a szomszédos országok elismerjék Ukrajna határait és lefektessék a békés egymás mellett élés biztosítékait. Az első bilaterális szerződést Magyarországgal kötötték 1991-ben, majd ezt követte még Kravcsuk idején 1993-ban aláírt egyezmény Szlovákiával. Mindegyik dokumentumokban megegyeztek, hogy „a Felek tiszteletben tartják egymás területi épségét, és kijelentik, hogy egymással szemben nincs

³⁵ Fedinec, Cs. & Font, M. & Szakál, I. & Varga, B (2021) *Ukrajna története: régiók, identitás, államiság* Gondolat Kiadó, Budapest p. 416-417.

³⁶ Fedinec, Cs. & Font, M. & Szakál, I. & Varga, B (2021) *Ukrajna története: régiók, identitás, államiság* Gondolat Kiadó, Budapest p. 417.

és nem is lesz területi követelésük”³⁷, valamint megállapodtak a kisebbségvédelmi klauzulák beiktatásáról is.

A szerződés szövegezése problémát váltott ki a magyar politikai életben. A Magyar Demokrata Fórum egyes tagjai nehezményezték a területi integritásról szóló részt. Véleményüket azzal indokolták, hogy a megfogalmazás túlmutat az 1975-ös Helsinkii Záróokmányon, így a beiktatása szükségtelen volt. A döntést Jeszenszki Géza magyar külügyminiszter azzal indokolta, hogy „A nemzetközileg érvényes és garantált határokkal még nem rendelkező, újjászülető Ukrajna valamennyi szomszédja esetében ragaszkodott ahhoz, hogy a területi követeléseket kizáró német és lengyel formula kerüljön be az államközi szerződésbe. Nagy hiba lett volna, ha Magyarország elszalasztotta volna az alkalmat, hogy legnagyobb szomszédjával bizalmi viszonyt építsen ki.”³⁸

A Szovjetunióból való kiválás után több olyan fontos ügy volt, melyről Ukrajnának és Oroszországnak meg kellett állapodnia. Az egyik ilyen kérdés az Ukrajna területén tárolt atomfegyverek helyzete volt. 1992-ben Ukrajna ratifikálta a START-I Egyezményt és a Lisszaboni Jegyzőkönyvet, majd két évvel később az USA-val és Oroszországgal egy háromoldalú szerződés keretein belül állapodtak meg az atomfegyverek leszereléséről. Ezzel a döntéssel Ukrajna lett az első olyan állam, amely lemondott atomhatalmi státuszáról. Ez a megváltozott helyzet szükségessé tette bizonyos biztonsági garanciák bevetetését, melyet a Budapesti Memorandum garantált, amit már a következő államfő Leonyid Kucsma írt alá. A Memorandumban³⁹ három nagyhatalom, Oroszország, az Egyesült Királyság és az USA garantálják Ukrajna területi épségét, szuverenitását és a biztonságát.

Az atomfegyverek mellett a fekete-tengeri hadiflotta felosztása is konfliktust képzett a Szovjetunió utódállamai között. Oroszország sérelmezte, hogy a Szovjetunió felbomlása után a hajókikötők majdnem fele más államok fennhatósága alá került, ha a kikötők kapacitását vesszük figyelembe, ez az arány még kevesebb. Ez jelentősen csökkentette az oroszok katonai erejét. Szevasztopol megszerzésével ezen az arányon akartak változtatni. A két fél álláspontja nagyon távol állt egymástól. Kijev a teljes hajóállomány feléért hajlandó lett volna átadni a nukleáris fegyverekkel felszerelt hajókat, Moszkva ezzel szemben kijelentette, hogy az Orosz

³⁷ 1995. évi XLV. törvény a Magyar Köztársaság és Ukrajna között a jószomszédság és az együttműködés alapjairól Kijevben, az 1991. évi december hó 6. napján aláírt Szerződés kihirdetéséről 2. cikk 2. bekezdés Elérés: 2024. augusztus 2. forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99500045.tv>

³⁸ Jeszenszki, G., (1996) *Magyarország és a kétoldalú szerződések*, Magyar Kisebbség, 1996/4. Elérés 2024. augusztus 2. forrás: <https://epa.oszk.hu/02100/02169/00005/m960402.html>

³⁹ Sz. Bíró, Z. (2023) *Putyin háborúja* Gondolat Kiadó, Budapest p. 25-26.

Föderáció részének tekinti a várost és egyben az orosz hadiflotta bázisának is. Később a két elnök tárgyalásai során Borisz Jelcin már kedvezőbb javaslattal állt elő és a kikötő bérlését javasolta Ukrajnától és ez tisztán mutatta, hogy Szevasztopol jogállása megváltozott a Kreml gondolkodásában. 1994-ben a két ország hadügyminiszterei megállapodtak a hajók elosztásáról. Ukrajna 164-et, a flotta 18.3%-át, Oroszország pedig 699-et, vagyis 81.7%-át kapta. A kikötő használati jogáról már csak a következő ukrán elnök, Leonyid Kucsma idején, 1997-ben sikerült megállapodnia a feleknek. Moszkva kezdetben kizárólagos jogot követelt Szevasztopol felett, de végül osztott használatban állapodtak meg. Az aláírt szerződés csomag ezen kívül tartalmazta a kikötő bérlésének összegét és az orosz flotta státuszát is. A szabályozás szerint a kikötőben nem állomásozhatott nukleáris fegyverrel felszerelt hajó, továbbá az orosz hajók nem hagyhatták el a kikötőt az ukrán hatóságok előzetes tájékoztatása nélkül. Az 1997-es megállapodás 2017-ig, húsz éve szólt volna, azonban a 2014-es krími események közbeszóltak.⁴⁰

2.2 Leonyid Kucsma időszaka 1994-2005.

Az elnökválasztáson a nemzeti érzelműként is jellemezhető Kravcsuk ellenfele Leonyid Kucsma volt, aki a Vállalkozók Országos szövetségének elnöki pozícióját töltötte be 1994-ben. Helyzetéből adódóan sikeresen és hitelesen hivatkozhatott a gazdaság problémáira. Programjában továbbá kritizálta az erőszakos ukránosítást és kilátásba helyezte az orosz nyelv hivatalossá tételét az ukrán mellett. Ez a lakosság széles rétegének szimpatikus volt, hiszen a népesség körülbelül egyötöde volt az orosz kisebbséghez tartozó, míg jelentősebb hányada vallotta magát orosz anyanyelvűnek nemzetiségtől függetlenül. A nyelvi reform mellett a szomszédos Oroszországgal való kapcsolatfelvétel is tervei részét képezték. A választást Kucsma nyerte, aki folytatta elődje munkáját a bilaterális megállapodások terén. Romániával és Oroszországgal 1997-ben kötött barátsági szerződések⁴¹ szintén tartalmazták azt a területvédelmi klauzulát, melyről a Magyarországgal kötött egyezménynek is a részét képezte.

1999-ben az új választásokon Kucsma legesélyesebbnek tartott ellenfele a jobboldali politikus, Vjacseszlav Csornovil volt, aki azonban egy közúti balesetben életét veszítette, így végül helyette a kommunista Petro Szimonenkóval kellett megküzdenie az elnöki pozícióért. Kucsma továbbra is az Oroszországhoz való közeledés ígérte, ehhez képes sikeresen vette fel a

⁴⁰ Sz. Bíró, Z. (2023) *Putyin háborúja*, Gondolat Kiadó, Budapest, p.27-28.

⁴¹ Fedinec, Cs. (2022) *Az orosz-ukrán háború történeti gyökerei – Európa rémálma*, Élet és Tudomány, 2022/11. Elérés 2024. augusztus 5. forrás <https://eletestudomany.hu/az-orosz-ukran-haboru-torteneti-gyokerei-europa-remalma/>

kapcsolatot a Nyugattal. Bejelentette az Európai Unióhoz és a NATO-hoz való csatlakozás szándékát, valamint 1996-ban az Európa Tanács felvette a tagjai Közé Ukrajnát. Ezzel Ukrajna az első olyan FÁK-ország (Független Államok Közössége) lett, amely együttműködési megállapodást írt alá a NATO-val és ezt követően több katonai misszióban is részt vett.

A külpolitikai eredmények mellett a belpolitika terén is történt előrelépés Kucsma idején. 1996-ban új alkotmányt adott ki, amely a kampányígéretekkel ellentétben nem tette államnyelvvé az orosz az ukrán mellett. Mandátumának végére az ukrán gazdaság zuhanása megállt és a fellendülés jelei mutatkoztak. Politikailag azonban a szakértők válságosnak értékelték a kialakult viszonyokat, melyhez 2000-2001-es évek lehallgatási botrányai és a pénzmosási vádak is nagyban hozzájárultak. A politikai életben előtérbe kerültek a közvetlen orosz érdekeltséggel rendelkező személyek, így az energiaszektor mellett a döntéshozás terén is növekedett a szomszédos állam befolyása. Az energiaellátás terén a két állam között az Oroszországból Ukrajnán át Európába futó vezetékeken szállított földgáz okozott konfliktust. Moszkva kifogásolta a tranzitdíjat, míg Kijev drágának tartotta a gázt. Az anyagi megfontolás mellett, a politikai szereplők üzleti érdekei is fontos szerepet játszottak, ezért is nem kerestek alternatívát az orosz gáz helyett a „narancsos forradalomig”. Ez a döntés azonban szuverenitásuk egy részének feladását jelentette, a kedvezményes árért cserébe. A konfliktus és a kevésbé sikeres tárgyalások odáig vezettek, hogy 2006. január 1-én az ár vitára való hivatkozással, a Gazprom elzárta a gázcsapokat másfél napra, hogy nyomást gyakoroljon a másik félre. Ez a taktikát az évek alatt eltérő hosszúsággal többször is alkalmazta az „orosz gázóriás”. Ez azonban problémát okozott más európai országok gázellátásában, melyek az Ukrajnán átmenő vezetékből nyerték készleteik egy részét. Áthidaló megoldásként Moszkva több útvonal létesítését kezdeményezte, melyek elkerülték az ukrán területeket.⁴² A probléma jelentőségét mutatja, hogy a földgázszállítás szabályairól az Európai Unió által bevezetett szankciós csomagok is rendelkeznek⁴³, illetve a hadban álló felek is alkalmazzák a vezetékek elzárását, mint tárgyalási eszköz céljaik elérése érdekében.

2.3 Jucszenko-időszak és a „narancsos forradalom”

A politikai és gazdasági bizonytalanság után a 2004-es elnökválasztásnak nagy tétje volt Ukrajnában. Miután Leonyid Kucsma népszerűsége mandátuma végére csökkenő tendenciát mutatott, az utód kijelölése került előtérbe. A választáson végül a korábbi miniszterelnök, a

⁴² Sz. Bíró, Z. (2023), *Putyin háborúja*, Gondolat Kiadó, Budapest p. 26.

⁴³ *Európai Unió szankciós csomagjai*. Elérés: 2024. augusztus 23. forrás: <https://www.portfolio.hu/unios-forrasok/20240624/eu-s-szankciokat-fogadtak-el-az-orosz-gazra-a-magyar-nemet-tiltakozas-utan-694323>

nyugatos Viktor Jusczenko és az akkori köztudottan oroszbarát miniszterelnök Viktor Janukovics indultak. Az elemzések Jusczenko győzelmét jelezték előre, de papíron mégis Janukovics nyert, akinek Vlagyimir Putyin orosz elnök is gratulált. Ezt követően Jusczenko pártja és támogatói a párt színeiben, narancssárga zászlók alatt követelték az újraválasztást. Az első Majdan, vagy narancsos forradalom mellett a nyugati politikai élet is kiállt. A tiltakozás eredményeképpen az ukrán Legfelsőbb Bíróság kimondta a választás érvénytelenségét és kiírták az új időpontot, amikor már Jusczenko nyert. A „forradalom” közben a felek kompromisszumot kötöttek, mely értelmében a parlament „csomagban” fogadta el az államelnök hatalmának és hatáskörének szűkítését.⁴⁴

Viktor Jusczenko nemzeti, inkább nacionalizmusba hajó politikát folytatott. Nem titkolt célja volt egy új politikai nemzet megteremtése, amely a multikulturalizmusra és a befogadásra épült. Céljait nehezítette, hogy nehezen tudott együttműködni az ország parlamentjével és a kormánnyal. További problémát okozott a már említett gázvita Ukrajna és Oroszország között, amely a lakosság körében is nyugtalanságot okozott. Az ellentétet a politikai színtéren elsősorban a miniszterelnök Julija Timosenko személye okozta. Timosenko családbarát intézkedéseket hozott, hogy növelje a születésszámot, valamint az oktatás területén is határozott lépéseket tett, melyek hátrányosan érintették az ország területén élő kisebbségeket. Innentől például nem lehetett felsőoktatási intézménybe jelentkezni az államnyelvből (ukrán) tett emelt szintű érettségi nélkül, amely Ukrajna egyes régióiban a mai napig komoly nehézséget jelent a nem ukrán anyanyelvű fiataloknak. Ezek a döntések természetesen nem segítették elő Jusczenkonak a multikulturális nemzetről szóló céljainak a beteljesítését.⁴⁵

2.4 Viktor Janukovics elnöki ciklusa

Az új ukrán államfő megválasztása 2010-ben volt esedékes, de ezt beárnyékolta 2009-ben az N1H1 influenzavírus megjelenése. A pandémia miatt korlátozásokat vezettek be. Bezárták az oktatási intézményeket és betiltották a tömegrendezvényeket is. A meghozott intézkedések vegyes érzéseket váltottak ki a lakosságból, voltak, akik úgy értékelték a helyzetet, hogy a regnáló hatalom így akarja elejét venni a pártgyűléseknek, hogy ellehetetlenítse az ellenzéket. A járványhelyzet miatt az sem volt biztos, hogy időben meg tudják tartani a választásokat.

⁴⁴ Jekelcsik, Sz. (2014) *Ukrajna története: Egy modern nemzet születése*. Budapest, Kairosz Kiadó, p. 267-272.

⁴⁵ Fedinec, Cs. & Font, M. & Szakál, I. & Varga, B. (2021) *Ukrajna története: régiók, identitás, államiság*, Gondolat Kiadó, Budapest p. 421-423.

Az első fordulóból az akkor regnáló államfő Viktor Juscenko nem jutott tovább, így a végső jelöltek Viktor Janukovics, és a miniszterelnök Julija Timosenko voltak. A választást Janukovics nyerte, de ezt az ellenfele, Timosenko nem fogadta el és csalással vádolta az új államfőt. Az első Majdanhoz hasonló események ez esetben nem történtek, mert 2010-ben több nemzetközi szervezet - köztük az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) és az Európa Tanács - megfigyelői is jelen voltak és megfelelőnek találták a választás lebonyolítását.⁴⁶

Az új államfő egyik első intézkedése volt, hogy visszaállítsa az államelnöki pozíció 2004-ben megcsontított hatalmát. A módszer sokak szerint alkotmányjogilag nem volt teljesen szabályszerű, de nem tudták megmásítani a döntést. Viktor Janukovics ismert volt az oroszbarát nézeteiről, ezért a nemzetközi közösség meglepődéssel figyelte a Nyugat felé való közeledését. Janukovics látva a gázvita hatását és az azt körülvevő politikai környezetet, tarthatott az orosz befolyás további növekedésétől, és attól, hogy ez milyen következményekkel járhat Ukrajna szuverenitására nézve. Egyensúlyozó politikát folytatott, az Európai Unió és Oroszország között. Lehetővé tette Oroszországnak, hogy 2042-ig tovább bérelje a szevasztopoli kikötőt, amely a korábbinál nagyobb létszámú orosz haderő megjelenését eredményezte.

2010-ben felvette az kapcsolatot az EU-val a jövőbeni csatlakozás ügyében. Brüsszel ezt követően elküldte Kijevnek, a csatlakozáshoz szükséges programcsomagot, amely az elvárt reformokat tartalmazta. Habár a társulási szerződés már korábban elkészült, csak 2013-ban írták volna alá a felek, mivel néhány kényes kérdés, mint például az ügyészség felállítása, illetve a koncepciók perben elítélt, volt miniszterelnök Julija Timosenko ügye – akit Janukovics nem volt hajlandó kiengedni a börtönből – hosszas tárgyalást igényelt. A szerződés aláírásával Ukrajna csatlakozott volna a Keleti Partnerségbe. 2013 novemberében a kormány bejelentette, hogy az aláírást elhalasztják.

Ezt követően a fővárosban tiltakozások kezdődtek. Elsőként főként az egyetemi hallgatók, a már független Ukrajnában nevelkedett új politikai generáció vonult ki az utcákra. Hozzájuk csatlakozott az ellenzéki pártok egy része, melyek sosem tudtak a mozgalom élére állni, mert céljaik nem egyeztek teljesen a Majdanéval, illetve fő prioritásuk végig a közelgő választás volt. A békés tüntetéseiket a rendőrség indokolatlanul erőszakosan fojtotta el és ez azt eredményezte, hogy országszerte kezdtek a korábbinál sokkal vehemensebb tiltakozásokba. Az

⁴⁶ *Independent Ukraine*. Encyclopaedia Britannica, Elérés 2024. augusztus 27. forrás <https://www.britannica.com/topic/history-of-Ukraine/Independent-Ukraine>

ukrán vezetés megpróbálta törvényileg korlátozni a gyülekezési jogot, de nem tudtak érdemben már fellépni a kialakult helyzet ellen. A jogszabályi módosítások hasztalansága, és a mozgalom résztvevőinek sikertelen lejárata után a hatalom egyre drasztikusabban vetette be a fegyveres erőket.⁴⁷ A kezdetben EU-párti mozgalom az események előrehaladtával egyre heterogénebbé vált és radikalizálódott a szélsőjobboldali, nacionalista csoportok csatlakozása miatt. Janukovicsék reakciója azért sem nevezhető indokoltnak, mivel tüntetések 2014 januárjáig nem fenyegették különösebben politikai szempontból az államfőt.

Februárhoz közelítve a tüntetők egy összetett törvénycsomag elfogadását követelték, melyben jelentősen korlátozták volna az államfő hatalmát, továbbá a 2004-es alkotmány visszaállítását is szorgalmazták. A tárgyalások lassan haladtak, mivel sem az ellenzék, sem a Janukovicsot támogatók nem tudtak egységesen fellépni érdekeik védelmében, ami csak tovább növelte a feszültséget az országban. A legnagyobb felháborodást az okozta, amikor 2014. február 18-19-én Kijevben a rendfenntartó szervek éles lőszerrel az utcára vonult emberek közé lőttek, mely több tucat áldozattal járt. Az elhunytakat az „égi század” névvel illették, míg a tiltakozások a méltóság forradalmaként íródtak be az ukrán történelembe. Látna a belpolitikai állapotokat 2014 február végén az államfő, Viktor Janukovics elmenekült az országból. Az elnök szökése után a régi kormány és parlament gyakorolta tovább a hatalmat az előrehozott választásokig. A helyzet válságosságát az is mutatja, hogy az elnök a korábban a „politikai hátszínén számító Donyeckből” is menekülni kényszerült a támogatás hiánya miatt.⁴⁸

2.5 Az orosz birodalmi gondolkodás kialakulása

Ahhoz, hogy megértsük az orosz vezetők reakcióját Ukrajna nyugat felé való elmozdulására, valamint a Krím annektálása és a jelenleg is zajló háború kirobbanás mögötti okokat érdemes megvizsgálni az orosz politikai gondolkodást és az abban lényeges szerepet játszó birodalmi felfogást is.

A cárok és ideológusaik, mint más nagyhatalmak is a történelem során, különböző módokon próbálák indokolni és legitimizálni hódításaikat. Az Orosz birodalom esetében ez a szlávság összetartása, illetve az ortodox keresztények védelme volt. A valóságban azonban, egy hatalmas, Euráziát uraló államszervezet létrehozásán munkálkodtak, melyben a népek Vaszilij

⁴⁷ Fedinec, Cs. & Font, M. & Szakál, I. & Varga, B. (2021) *Ukrajna története: régiók, identitás, államiság*, Gondolat Kiadó, Budapest p. 424-427.

⁴⁸ Tálas, P. (2014) *A jelenlegi Ukrán válságról*. Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle, 2014/1. szám 113-129. p. Elérés 2024. augusztus 28. forrás <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/download/4193/3431>

Karazin, I. Sándor cár gazdasági szakértője szerint „hálából, valamit vérségi és vallási alapon egyaránt az Orosz Birodalomhoz fognak kötödni.” Az expanziós célok a 19. században értek a tetőpontra, amikor Nyikolaj J. Danyilevszkij természettudós vázolta a nagy „pánszláv unió” tervét, amely kilenc nagyobb térséget foglalt volna magában egészen az Osztrák-Magyar Monarchia délszláv területeiig és Görögországig. Egy ekkora ország alapot biztosított volna a szuperhatalmi pozíció betöltéséhez, amely a Szovjetunió képében a 20. században megvalósult.

1922-ben a Szovjetunió létrejöttével értelmét veszítette a cári időkben használt, a szláv népeket és az ortodoxokat védő Oroszország képét hirdető ideológia és helyette a kapitalizmus elleni harc és a világ proletárjainak egyesítése és felszabadítása került előtérbe. Habár a szovjet rendszer igyekezett a cári időszak minden nyomát eltörölni, Molotov külügyi népbiztos mégis párhuzamot vont a cárok és a szovjet vezetők között a hódítások esetében és úgy vélte, hogy „nem a személyes hatalomvágy vezérelte” őket, hanem „az orosz állam és az orosz nemzet fejlődésének folyamata tette ezt szükségessé”.⁴⁹ Hasonló tendencia folytatódott a második világháborút lezáró rendezés után is. A nyugati hatalmak kezdetben arra számítottak, hogy a Szovjetunió egyfajta távoli felügyelő pozícióba fog helyezkedni az általa felszabadított területeken, de hamar rá kellett jönniük, hogy a pártvezetés minél szorosabb kapcsolatot igyekszik kialakítani a vonzáskörzet országaival. A közvetlen kapcsolatot a szovjet típusú rendszerek kialakításával és bábállamok létrehozásával kívánták elérni. A létrejövő új rendszerben mindenkinek addig terjedt a hatalma, amíg a hadseregét el tudta juttatni. A hatalom záloga tehát a katonai jelenlét volt, ami a szovjetek esetén a Vörös Hadseregben testesült meg. A szovjet külpolitika 1986-1987-ig elsősorban a szovjetbártát mozgalmak támogatására és expanzív megmozdulásokra koncentrált, azonban a gazdaság teljesítőképességét meghaladta ez a politika, így a szovjet vezetés váltásra kényszerült és a belső problémák megoldása került előtérbe.⁵⁰

A váltás későn következett be. 1988 és 1991 között a társult és tagköztársaságok kiváltak és a Szovjetunió megszűnt. Tizenegy volt tagköztársaság 1991 után megpróbált együttműködni és létrehozták a Független Államok Közösségét (továbbiakban FÁK), amely egységes gazdasági térségként funkcionált és közös katonai parancsnoksággal rendelkezett, amely a

⁴⁹ von Rauch, G., Misiunas, R. J. & Taagepera, Rein (1994) *A balti államok története*. Osiris Kiadó, Budapest, p. 138-139.

⁵⁰ Romsics, I. (2023) *Az orosz birodalmi gondolat múltja és jelene* in. Fedinec, Cs., Rácz, A. & Romsics, I. (2023) *Az orosz-ukrán konfliktus történelmi háttérrel*, Budapest, Kocsis Kiadó p. 12-22.

tagállamok területén található atomfegyvereket is felügyelte, a későbbi erről szóló megállapodásokig.

2.5.1 Borisz Nyikolajevics Jelcin elnöki időszaka

Az 1991-es választást Borisz Jelcin nyerte és ezzel ő lett az Oroszországi Föderáció első elnöke. Ukrajnához hasonlóan a Szovjetunó felbomlása után az orosz gazdaság is mélypontra került. Ennek következtében az új államfő egyik legfontosabb feladatává vált a gazdaság helyreállítása. Ehhez többek között a nyugati országokkal való egyre aktívabb kapcsolatfelvétel is hozzájárult. Jelcin egész hivatali ideje alatt arra törekedett, hogy jó viszony alakítson ki a korábban ellenségesnek ítélt államokkal, így különösen az USA-val. Ez a viszony többek között a Nyitott Égbolt Szerződéshez, az Észak-atlanti Együttműködési Tanácshoz, valamint az Euroatlanti Partnerségi Tanácshoz való csatlakozásban nyilvánult meg. A 2010-es évekkel ellentétben Oroszország ekkor még nem kifogásolta a Keleti Partnerség koncepcióját, amely nem is annyira burkoltan, a NATO keleti bővítését készítette elő.⁵¹

Az orosz politikai elitnek Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Magyarország után a balti államok felé való nyitás jelentette a nagyobb kellemetlenséget. Ugyanis a volt tagköztársaságokat Oroszország „közélkülföldként” kezelte és mint ilyen „orosz földrajzi térként” könyvelte el, ahol felelősséget érzett az orosz lakosságért. A NATO-orosz kapcsolat ezután folyamatosan hidegülni kezdett, melyen az sem sokat segített, hogy Oroszországot felvették a világ legfejlettebb államait tömörítő G7-be. A jugoszláv háborút követően Szerbia és Koszovó között kialakult konfliktus és az emberi jogokat súlyosan sértő tettek kapcsán is ellentétbe kerültek az oroszok a NATO-val. A béketárgyalások sikertelensége után, a NATO tagországok Belgrád 1999-es bombázásával kívánták elérni a békefeltételek elfogadását. Az oroszok szemében a NATO ezzel a döntéssel megsértette a balkáni érdekeiket, mivel a szerbeket fontos szövetségesnek tartották a térségben. Az „orosz földrajzi tér” elképzelés bizonyos szinten megjelent a Nyugat gondolkodásmódjában is. A 90-es évek elején több fegyveres konfliktus - mint például a csecsenekkel vívott háború, vagy a Moldáviából kivált két terület rendezése - zajlott Oroszország határai mentén, melyeket a nyugati államok orosz belügynek tekintettek, ezért nem szóltak bele a kialakult helyzetek megoldásának módjába.⁵²

⁵¹ *Post-Soviet Russia* (2024) Encyclopaedia Britannica Elérés 2024. október 17., forrás <https://www.britannica.com/place/Russia/Post-Soviet-Russia>

⁵² Romsics, I. (2023) *Az orosz birodalmi gondolat múltja és jelene* in. Fedinec, Cs., Rácz, A. & Romsics, I. (2023) *Az orosz-ukrán konfliktus történelmi háttérrel*, Budapest, Kocsis Kiadó p. 26.

A Szovjetunió széthullása után több kérdés is rendezésre várt a volt tagköztársaságok között. Ukrajna és Oroszország viszonylatában a már korábban részletezett fekete-tengeri flotta, illetve az ukránok területén maradt nukleáris fegyverek ügyében kellett megállapodniuk a feleknek.

2.5.2 Vlagyimir Putyin politikája a Krímig

Vlagyimir Putyin 2000-ben lett Oroszország elnöke, de miniszterelnökként már 1999-től rengeteg hatalom összpontosult a kezében Jelcin betegsége és alkoholproblémái miatt. A Szövetségi Biztonsági Szolgálat (FSZB, a KGB utódszervezete) alezredeseként szerzett tapasztalatait elnöki pozíciójában is felhasználta, mikor az orosz politikai életet alakította.⁵³ Putyin elnöki ciklusai egybeestek az orosz gazdaság fellendülésének időszakával is, amely lehetővé tette, hogy a többletbevételek nagyrészt a katonai fejlesztésre költse. Oroszország ennek következtében a védelmi költségvetés tekintetében a világ élvonalába került. A gazdasági fellendülés a lakosság jövedelmének reálértékének növekedését is magával hozta, ami szintén növelte Putyin népszerűségét. Borisz Jelcin alatt Oroszország és a NATO kapcsolata hullámvölgybe jutott, de a 2000-res évektől az orosz elnök sikeresen javított a viszonyon azzal, hogy az elsők között ítélte el a 2001. szeptember 11-i eseményeket. Ebben az időszakban Putyin még nem tartotta aggasztónak a NATO, illetve az Európai Unió bővítését, sőt lehetségesnek tartotta, hogy Oroszország társult tagként bizonyos kedvezményekben részesüljön.

Habár a nyugati országokkal együttműködésre törekedett, a „közelségtől” Putyin erőteljesebben lépett fel a birodalmi érdekek védelmében, melyeket a FÁK-tól távolodni akaró Baltikum után Ukrajna és Grúzia is veszélyeztette. Ukrajna esetében a 2004-es választások során a kedvezőbb jelölt Viktor Janukovics lett volna, de helyette a „narancsos forradalom” eseményei okán Viktor Jucszenko lett az ukrán államfő.

Grúziában is hasonló események mentek végbe ezekben az években. Az Oroszországgal kevésbé jó kapcsolatot ápoló grúz államfő Eduard Sevardnaze nem tudott hatékonyan fellépni az abház és dél-oszét területek szakadár törekvéseivel szemben, melyeket az oroszok is támogattak. Sevardnaze végül 2003-ban mondott le pozíciójáról. Mikor az új grúz elnök, Miheil Szaakasvili csapatokat vezényelt a térségbe a reintegrálás érdekében Putyin szintén katonákat küldött először békefenntartás címén, majd „rendteremtési” céllal. Az orosz haderő a szakadár területeken túl egyészen a grúz fővárosig haladt és Putyin az EU fellépését követoen vont csak vissza a hadseregét. Az orosz államfő később elismerte Dél-Oszétiát és

⁵³ *Vladimir Putin*. Encyclopaedia Britannica, Elérés 2024. szeptember 1. forrás
<https://www.britannica.com/biography/Vladimir-Putin>

Abháziát államként és diplomáciai kapcsolatot létesített velük, mellyel nem csak Grúziát gyengítette, hanem az ország NATO csatlakozásának esélyét is jelentősen csökkentette. Vlagyimir Putyin ezzel egyértelműen jelezte, hogy Grúziát és a térséget az orosz érdekövezet részének tekinti, ahol a NATO-nak nincs joghatósága.⁵⁴

A következő években Oroszország viszonya a nyugati államokkal egyre feszültebbé vált. Habár volt olyan gondolat is, hogy az oroszok csatlakozhatnának a jövőben az EU-hoz, Putyin világossá tette, hogy az országa nem fog megváltozni az Európai Unió tagságért, és inkább elkezdte szervezni az Eurázsiai Gazdasági Uniót, melyet az EU-hoz csatlakozni nem tudó vagy nem akaró államok integrációjának szánt. Az így létrejövő csoportosulásban Oroszországnak a gravitációs központ és a vezető szerepet szánta. Az orosz külpolitika ezt követően az EU ellenében tevékenykedett, Vlagyimir Putyin beszédeiben Eurázsia egységét hangsúlyozta, és a hanyatló nyugat ármánykodásairól beszélt. Belarusz maga mellé állítását követően megszólalásaiban hangsúlyozta az orosz és az ukrán népek összetartozását, azonosságát: „Évszázadokon át együtt éltünk. Együtt győzedelmeskedtünk a legborzasztóbb háborúkban. És továbbra is együtt fogunk élni. Azoknak, akik szét akarnak választani bennünket csak ezt az egyet tudom mondani: ez a nap soha nem fog elérkezni.”⁵⁵ – mondta 2012-ben.

2013-ban Putyin sikerrel alkalmazta a korábban is hatásosnak bizonyuló taktikáját - amikor Ukrajnát a gázszállítás felfüggesztésével akarta befolyásolni – és elérte, hogy novemberben elhalasszák az Európai Unióval kötendő társulási szerződés aláírását. Az ezt követően kitörő Második Majdan során az orosz államfő kezdetben pénzzel támogatta Viktor Janukovicsot, de az események radikalizálódását látva a Kreml figyelme egyéb lehetőségek irányába fordult. A Krím-félszigetre februárban érkeztek meg a felségjelzés nélküli katonák, a „kis zöld emberkék” - akikről csak később ismerték el, hogy az orosz hadsereg tagjai voltak – hogy katonai erőszakot alkalmazva elcsatolják a területet, amely ekkor még Ukrajna része volt. A katonák február 27-én hajnalra foglalták el a fővárosban, Szimferopolban működő autonóm parlamentet és több fontos épületet. Ezután felügyeletük alá vonták a kommunikációs hálózatokat és a reptereket, autópályákat, hogy megakadályozzák a ki és bejutást és a Kijevvel való kapcsolatfelvételt. A következő napokban a Krím autonóm kormányát lemondatták és helyette a parlament katonai ellenőrzés mellett egy új oroszbatár miniszterelnököt választott.

⁵⁴ Georgia. Encyclopaedia Britannica, Elérés 2024. szeptember 1. forrás

<https://www.britannica.com/place/Georgia/Independent-Georgia>

⁵⁵ Romsics, I. (2023) *Az orosz birodalmi gondolat múltja és jelene* in. Fedinec, Cs., Rácz, A. & Romsics, I. (2023) *Az orosz-ukrán konfliktus történelmi háttérrel*, Budapest, Kocsis Kiadó p. 40.

Március 16-án az új kormány népszavazást tűzött ki, melyet szintén orosz katonák felügyeltek, így a hivatalosan megjelent 90%-os elszakadási szándék bizonyos kételyeket keltett a nemzetközi közösségben. A Kreml a szavazás eredményét elfogadta, így a Krím-félsziget 2014. március 18-án, mintegy hatvan évvel azután, hogy Hruscsov a barátság jeleként Ukrajnának ajándékozta a területet, az Orosz Föderáció fennhatósága alá került. De tekintettel arra, hogy az elcsatolást csak Oroszország ismeri el, a terület *de facto* az oroszokhoz, *de jure* az ukránokhoz tartozik.⁵⁶

Oroszország tette szembement a nemzetközi jog szabályaival és megszegte az 1997-ben aláírt orosz-ukrán barátsági szerződésben foglaltakat is azzal, hogy áthágta a határok sérthetlenségéről szóló részt. Ennek ellenére mégsem tudták hatékonyan szankcionálni az agressziót. Habár az ENSZ Közgyűlése, több nyugati nemzetközi szervezettel együtt elítélte az eseményeket és érvénytelennek tartotta az annexiót, mindez politikai állásfoglalásnál nem bírt nagyobb súllyal. Oroszország az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjaként vétőjogával élve meggátolta az ügyben a döntéshozást, így mindennemű fellépés lehetetlenné vált. Vlagyimir Putyin népszerűsége 2014 márciusa után emelkedni kezdett az orosz állampolgárok körében és ezt a sem ingatta meg, mikor több nyugati megszorításokat vezetett be az Orosz Föderáció ellen.⁵⁷

3. A 2022-es invázióhoz vezető út

Ukrajna és Oroszország kapcsolata a 2014 márciusi eseményekig sem mondható kiegyensúlyozottnak, hiszen folyamatosan kerültek elő újabb és újabb rendezésre váró kérdések, illetve egyfajta hullámvázis is megfigyelhető a két ország interakcióiban. Összességében elmondható, hogy 1991 és 2014 között saját maguk és egymás felmérése, a nemzetközi környezetben való elhelyezése zajlott, mely során Moszkva implicit módon próbált hatást gyakorolni Kijevre, hol kisebb, hol nagyobb sikerrel. A Krím annektálását követően azonban ez az ellentét már sokkal explicitebb tettekben nyilvánult meg.

Kihasználva az Ukrajnában továbbra is uralkodó politikai zavart és látva a nemzetközi szervezetek és a Nyugat tehetetlenségét, Putyin újabb gyenge pontokat keresett Ukrajnában, melyek a luhanszki és a donyecki körzetek voltak. (Lásd az 5. mellékletet) A korábban alkalmazott technikát követve az orosz katonák a helyi elszakadásra törekvő csoportokkal

⁵⁶ Gecse, G. (2022) Orosz nagyhatalmi politika. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó p. 306.

⁵⁷ *The crisis in Crimea and eastern Ukraine*. Encyclopaedia Britannica Elérés 2024. szeptember 2. forrás <https://www.britannica.com/place/Ukraine/The-crisis-in-Crimea-and-eastern-Ukraine>

együttműködve próbálták az orosz lakosságot is az ügyük mellé állítani. 2014. április 7-én, majd 27-én a donyecki és a luhanszki körzetek is kinyilvánították elszakadásukat és népköztársasággá válásukat. Nem sokkal később a két újonnan függetlenedett terület államszövetséggé egyesült és a Novorosszija (Újoroszország) nevet vették fel. A függetlenedést és az Orosz Föderációhoz való csatlakozást egy népszavazás útján szerették volna legitimálni. Ez a Krímmel ellentétben nem sikerült, egyrészt a lakosság alacsony részvétele, másrészt az ukrán fegyveres erők hatékony ellenállása miatt.⁵⁸

Eközben Kijevben és Ukrajna a többi részén Janukovics távozásával nyugodni látszott a közhangulat és az előrehozott választásokat Petro Porosenko, a korábbi gazdasági és külügyminiszter nyerte. Porosenko nem hagyhatta figyelmen kívül a dél-keleti határok mentén zajló egyre fokozódó állapotokat. A harcok folyamatosan zajlottak és a felek egyre komolyabb erőket vetettek be. A fegyverszünetről csak szeptember elején sikerült Minszkben megállapodnia a két államnak az EBESZ felügyelete és közvetítése mellett. A létrejövő tizenkét pontos jegyzőkönyv Minszk-I. néven került be a köztudatba és az egyik legfontosabb intézkedése az volt, hogy „ki kell vonni Ukrajna területéről a törvénytelen fegyveres csoportokat, a hadieszközöket, a fegyvereseket és a zsoldosokat”.⁵⁹ A megállapodás nem sokáig tartotta vissza a feleket a harcok kiújulásától.

Az új feltételekről 2015 februárjában tárgyaltak a Minszk-II. jegyzőkönyv keretein belül, melyben foglaltak a felek a korábbi verzióhoz hasonlóan kevésbé tartották csak be. Az egyezményeket követő években a konfliktus befagyottnak tekinthető. Az összecsapások a luhanszki és donyecki régióban eltérő intenzitáson zajlottak 2022-ig és a „közkeletű „se béke, se háború” helyett tehát lényegében egyszerre volt béke és háború”⁶⁰ Minszk-I. és II. értelmében a két „népköztársaság” különleges státuszú területeként integrálódtak volna vissza Ukrajnába. Az oroszok számára Ukrajna föderalizálása volt a cél, mely felé a két szakadár terület volt a kezdő lépés. Moszkva jó viszonyt alakított ki a Luhanszki és a Dombaszi Népköztársaságokkal, mely révén befolyásolhatta a szomszédos ország külpolitikai döntéseit és megakadályozhatja Kijev Nyugat felé való közeledését. Porosenko számára világos volt, hogy a minszki kritériumok betartása politikai öngyilkosság lenne és az ország szuverenitása is nagyban sérülne. Azonban a megállapodásokból való kilépés sem volt valós opció, mivel a

⁵⁸ Romsics, I. (2023) *Az orosz birodalmi gondolat múltja és jelene*. in. Fedinec, Cs., Rácz, A. & Romsics, I. (2023) *Az orosz-ukrán konfliktus történelmi háttérrel*, Budapest, Kocsis Kiadó p.42-43.

⁵⁹ Romsics, I. (2023) *Az orosz birodalmi gondolat múltja és jelene*. in. Fedinec, Cs., Rácz, A. & Romsics, I. (2023) *Az orosz-ukrán konfliktus történelmi háttérrel*, Budapest, Kocsis Kiadó p. 44.

⁶⁰ Rácz, A. (2023) *Az orosz-ukrán háború egy éve*. in. Fedinec, Cs., Rácz, A. & Romsics, I. (2023) *Az orosz-ukrán konfliktus történelmi háttérrel*, Budapest, Kocsis Kiadó p. 49-50.

nyugati országok Oroszországra kirótt szankciói Minszk I-II. fennállása mellett maradtak csak érvényben. Végeredményben Kijev aláírta a szerződéseket, de a bennük foglaltakat egyik állam sem hajtotta végre az azt követő években.

Tanulva elődje hibáiból, Porosenko felvette a kapcsolatot az Európai Unióval a társulási szerződést illetően. Az egyezményt végül 2017-ben írták alá és ezzel Ukrajna csatlakozott a Keleti Partnerség országaihoz, az ellenkezőjét téve annak, mint ami a Kreml érdekeit szolgálta volna. Ugyanebben az évben írták alá azt a 2018-tól hatályba lépett új nyelvtörvényt, amely felháborodást keltett mind a nemzetközi közösség érintett országaiban, mind Ukrajna „nemzeti kisebbségeiben”. A legerősebb visszhangot a kisebbségek közötti különbségtétel, illetve a nemzetiségek szemszögéből jogcsorbításnak ható rendelkezések váltották ki. „Az oktatásról” szóló törvény az óvodákon túl az első négy osztályban engedélyezi csak a nemzetiségi nyelvek használatát, a felsőbb évfolyamokban, pedig fokozatosan emeli az ukrán nyelven oktatott tárgyak számát, hogy az érettségi vizsga évére már kizárólag az államnyelven (ukránul) folyjon a tanítás. Ez alól kivételt képeznek a kisebbségi nyelv és irodalom órák, továbbá mentességet kapnak az öshonos kisebbségek közé sorolt népcsoportok (a krími tatárok, a karaimok és a krimcsákok).

Az új szabályozás nehézséget okoz az állam nem ukrán nyelvű lakosainak, különös tekintettel az orosz ajkú lakosságra, akik a teljes népesség több, mint 17%-át jelentik a 2001-es népszámlálás eredménye szerint,⁶¹ de hasonló problémával szembesülhettek a bolgár, lengyel, vagy magyar kisebbségek tagjai is. (Lásd a 6. mellékletet) Kijev válaszul a negatív visszhangra magyarázattal próbálta elősegíteni a törvény vitatott cikkeinek értelmezését. Véleményük szerint az új rendszer *„nem, hogy szűkítene a kisebbségek jogait és megfelel Ukrajna Alkotmánya 22. cikkelyének⁶² mivel garantálja a kisebbségi nyelvek tanulását, de éppen ellenkezőleg – kiszélesíti Ukrajna állampolgárainak lehetőségeit az államnyelv ismerete által. Ez teljes mértékben megfelel Ukrajna Alkotmánya 24-ik cikkelyének⁶³, amely tiltja az etnikai vagy nyelvi diszkriminációt.”*⁶⁴ Az Oroszországi Szövetségi Gyűlés Állami Dumájának

⁶¹ Fedinec, Cs. *Népszámlálás Ukrajnában – Hányan vagyunk mi magyarok?* Elérés 2024. október 18., forrás https://real.mtak.hu/118969/1/ProMinoritate_2002-1586470272_pages686-693.pdf

⁶² Ukrajna Alkotmánya 22. cikk: *„a meglévő jogok és szabadságok tartalma és hatálya nem szűkíthető az új törvények elfogadása vagy a hatályos törvények módosítása esetén”* Elérés 2024. szeptember 2. forrás: <https://kijev.mfa.gov.hu/news/tiltakozas-az-uj-ukran-oktatasi-toerveny-ellen>

⁶³ Ukrajna Alkotmánya 24. cikk: *„nem lehetnek kiváltságok és korlátozások... etnikai, nyelvi... ismérvekre való tekintettel”* Elérés 2024. szeptember 2. forrás: <https://kijev.mfa.gov.hu/news/tiltakozas-az-uj-ukran-oktatasi-toerveny-ellen>

⁶⁴ Ukrajna oktatási törvénye 7. cikkelyének részletes magyarázata Elérés 2024. szeptember 3. forrás <https://hungary.mfa.gov.ua/hu/news/60062-detalyini-rozjasnennya-stosovno-st-7-zakonu-ukrajini-pro-osvitu>

képviselői is elítélték az új jogszabályt. Szerintük ez a döntés sérti a két ország között 1997-ben létrejött batársági szerződést, mely kimondja, hogy egyenlő lehetőséget kell biztosítani az orosz, illetve az ukrán nyelv oktatására a két országban. Arra is kitértek továbbá, hogy „*az ukrán elnök által aláírt oktatási törvény az orosz nép ellen elkövetett etnocídiumot fogja jelenteni Ukrajnában.*”⁶⁵ Petro Porosenko elnöki ciklusa alatt nem sikerült javítani az orosz-ukrán kapcsolaton.

Utóda, Volodimir Zelenszkij 2019-ben a megbékélés ígéretével kampányolt az elnökválasztáson és vált Ukrajna következő államfőjévé. Zelenszkij kezdetben sikeresen tett lépéseket a viszony rendezése felé. Többek között aláírta a Steinmeier-formulát⁶⁶, amely erőteljes reakciót váltott ki a lakosságból, illetve egy fogolycsere is végrehajtásra került a felek között. Az előrelépések mellett, a korábbinál alacsonyabb intenzitással továbbra is történtek összecsapások, ez azonban nem gátolta meg Ukrainát abban, hogy tovább közeledjen a Nyugathoz. Miután az ország kiemelt partneri státuszt kapott a NATO-tól, megérkeztek az első fegyverszállítmányok főként az USA-ból, illetve a szervezet ettől kezdve jelen volt az államban. Oroszország szemszögéből mindez aggodalomra adott okot. Mivel Ukrajna nem volt NATO tagállam, a kapcsolat kevésbé volt átlátható, így nehezebben is tudták megjósolni a következő lépéseket. Az Egyesült Államok a NATO kötelékein kívül is kezdett szorosabb kapcsolatot kialakítani Ukrajnával, míg a más nyugati hatalmakkal is jó kapcsolatot ápoló ország továbbra sem volt hajlandó végrehajtani a minszki kritériumokat.

Oroszország ezt úgy értelmezte, hogy a Nyugat országai nem képesek rábírní a „protezsáltjaikat Kijevben”, hogy meg is tegyék, amit aláírtak. Moszkva kezdte egyre kevésbé tárgyalóképes félnek tekinteni nyugati szomszédját, azt megkerülve az USA-val próbált tárgyalni. Dmitrij Medvegyev az Oroszországi Föderáció Biztonsági Tanácsának elnökhelyettese 2021-ben úgy fogalmazott: „értelmetlen a vazallussal egyezkedni, közvetlenül annak hűbérurával kell szót érteni”⁶⁷ Ezzel arra utalt, „hogy Ukrainát az orosz vezetés nem

⁶⁵ Az Állami Duma nyilatkozata Elérés 2024. szeptember 3. forrás: https://hungary.mid.ru/hu/press-centre/news/az_llami_duma_nyilatkozata_az_ukrajna_ter let_n_lo_tosgy_keres_n_pek_s_nemzeti_kisebbs_gek_anyanyelv/

⁶⁶ A Steinmeier-formula 2016-ban az akkori német külügyminiszter, Frank-Walter Steinmeier által javasolt rendezési javaslat, mely szerint a szeparatista területek jogállását, népszavazás útján döntsék el, melyek eredményét, amennyiben az EBESZ szabályosnak ítéli Ukrajnának el kell fogadnia. Ezzel Ukrajna visszanyerné az ellenőrzést a keleti határai felett, a kérdéses régiók pedig autonómiát kapnának. Elérés: 2024. szeptember 3. forrás: <https://www.rferl.org/a/what-is-the-steinmeier-formula-and-did-zelenskiy-just-capitulate-to-moscow-/30195593.html>

⁶⁷ Jójárt, K. (2022) Út a háborúba: A 2022-es orosz–ukrán háború diplomáciai és katonai előzményei. Nemzeti és Biztonság 2022(4), 91-120., p. 100. Elérés 2024. augusztus 15. forrás [https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/document_\(49\).pdf](https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/document_(49).pdf)

tekinti szuverénnek, csupán az Egyesült Államok bábjának”.⁶⁸ Hasonló képet fest le az orosz elnök a 2021 júliusi esszéjében, melyben a két ország közös történelmét és összetartozását foglalja össze és többek között arra is kitér, hogy Ukrajna szuverenitása egy Oroszországgal kötött partneri viszonyban valósulhat csak meg, mert az elfogadhatatlan a Kreml számára hogy az ország a nyugati hatalmak eszköze legyen egy Oroszország ellenes projektben.

Moszkva várakozásaival ellentétben az USA nem gyakorolt olyan jellegű nyomást az ukrán vezetésre, mint azt remélték, és terveik hasonló kudarcot vallottak a korábbi közvetítők, Franciaország és Németország esetében is. Ezt követően egyértelművé vált, hogy a Kreml nem kíván a továbbiakban tárgyalni az előbb említett két állammal, miután nyilvánosságra hozta a képviselőikkel folytatott bizalmas levélváltás tartalmát. A továbbiakban az Amerikai Egyesült államok próbált információt gyűjteni Moszkvától a jövőbeli terveiket illetően, valamint a lehetséges háború elkerülésének körülményeit is tudni akarták. Ennek eléréséhez William J. Burns korábbi moszkvai nagykövet utazott el az orosz fővárosba. A látogatásra válaszul az orosz diplomaták decemberben két szerződéstervezetet prezentáltak. A tervezetek biztonsági garanciákat tartalmaztak, mellyel Oroszország a saját érdekszféráját és határait kívánta megerősíteni. A kitételek között szerepelt többek között az Ukrajnába szállított fegyverek korlátozása, és annak deklarálása, hogy a NATO-nem fog a jövőben keleti irányba terjeszkedni.

A tárgyalások egész januárban folytak, mind a nyugati államok, mind a NATO, USA és Oroszország között eredménytelenül. Moszkva nem kívánt engedni a követeléseiből, míg Zelenskij és a Nyugat számára több pont is elfogadhatatlan volt. A fegyverkorlátozás kérdéséről hajlandóak lettek volna tárgyalni a Kreml-lel, de Ukrajna „finlandizációja”, vagyis a semlegessé nyilvánítása és ezzel együtt a jövőbeli NATO-tagság végleges elvetése sem Kijev, sem a többi állam szempontjából nem volt kedvező lehetőség. A tárgyalások szinte az utolsó pillanatig a háború elkerülése érdekében ültek össze, Moszkva tárgyalópartnerei világossá tették, hogy egy nagy horderejű offenzíva nem maradna válasz nélkül a Nyugat részéről sem.

A négy fal között mindkét oldal megtette a szükséges előkészületeket és óvintézkedéseket. Washingtonban egy esetleges invázióra készülve állították össze a szállítandó fegyverek listáját, míg a nyugat-európai országok a bevezetendő szankciókat kezdték tervezni. Oroszország pedig elkezdte átcsoportosítani a haderejének egy részét az Ukrajnával közös határszakasza közelébe. Ez önmagában okot adhatott volna arra a szakértőknek, hogy előrejelezzék a háború biztos megindítását, de voltak olyan tényezők, melyek szinte mindenkit

⁶⁸ U.o.

a végsőig a kételkedés felé tereltek. A csapatösszevonások közepette nem halmoztak fel a határ mellett olyan erőforrásokat, melyek egy előrenyomulás esetén elengedhetetlenek lettek volna.

A Kreml végül 2022 február 21-én nyilvánította ki, hogy a konfliktus eszkalálódása elkerülhetetlen. Ezen a napon ismerte el a Donyecki és a Luhanszki Népköztársaságok függetlenségét azok alkotmányba fogalt területeikkel együtt, amely egy lényegesen nagyobb részt jelentett Ukrajnából, mint amelyet a szakadár csoportok valójában az ellenőrzésük alatt tartottak. A megkötött barátsági szerződések értelmében Oroszországnak fontos szerep jutott a két „állam” területi integritásának megteremtésében és az ellenőrzés kiterjesztésében. Az orosz kommunikációban „különleges katonai művelet” néven emlegetett katonai agresszió három nappal később, február 24-én vette kezdetét. Vlagyimir Putyin beszédében az akció céljaként a szomszédos ország „náciitanítását”, „demilitarizációját” és az orosz nemzetiség ellen elkövetett atrocitások megállítását tűzte ki célul.⁶⁹

4. Az emlékezetpolitika hatása a háború kitörésére

Egy háború kirobbanásáig hosszú út vezet és számos tényező szerepet játszik a végső döntés meghozásakor. A dolgozatnak nem célja megállapítani, az orosz agresszió pontos okát, azonban az azt övező állami kommunikáció és gondolati keret elemzésével próbál rávilágítani a hangzatos hívószavak mögötti motivációkra.

Felmerül a kérdés, hogy ki hozta meg a végső döntést? A logikus válasz az Oroszországi Föderáció első embere Vlagyimir Vlagyimirovics Putyin lenne, aki elnökként szinte korlátlan döntési jogkörrel rendelkezik. Ennek ellenére valószínűbb, hogy a háború elindításáról egy nagyon szűk kör, akik közel álltak Putyinhoz, szintén tudott és támogatták is őt a céljaiban. Ebben az esetben, habár a felelősség megoszlik a beavatott magas rangú tisztviselők között, a legnagyobb hányada még így is az orosz elnökre nehezedik. Az Ukrajnával és a Nyugattal kapcsolatos állami megítélés és az ehhez kötődő kommunikáció 2012-től kezdett változni és 2022-re egy aprólékosan felépített narratívát és ennek hatására új társadalmi attitűdöt figyelhetünk meg.⁷⁰

Mint minden szuverén ország, így Oroszország esetében is természetes, hogy garantálni kívánja biztonságát. A probléma jelen esetben egy másik szuverén állam döntéseibe való

⁶⁹ Jójárt, K. ((2022) Út a háborúba: A 2022-es orosz–ukrán háború diplomáciai és katonai előzményei. Nemzeti és Biztonság 2022(4), 91-120., p. 97-112., Elérés 2024. augusztus 15. forrás [https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/document_\(49\).pdf](https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/document_(49).pdf)

⁷⁰ Sz. Bíró, Z. (2023). *Putyin háborúja*. Gondolat Kiadó, Budapest p. 70-71.

közbeavatkozásban keresendő. Ennek egyik konkrét megjelenése Putyin harmadik elnökségekor figyelhető meg az Eurázsiai Gazdasági Szövetség formájában. A program nem titkolt célja volt, hogy a volt szovjet tagköztársaságok Moszkva vezetése alatt alkossanak újból egységes térséget. Ahhoz, hogy ez az elképzelés sikeres legyen feltétlenül szükség volt az Oroszország utáni legnagyobb volt tagköztársaságra, Ukrajnára, de ez a NATO-tagság megvalósulása esetén lehetetlenné vált volna. Moszkva továbbá biztonsági szempontból is aggasztónak ítélte, ha egy katonai együttműködést célzó szervezet egy tagállama a közvetlen szomszédjuk lesz.⁷¹ Ahogy Zbigniew Brzezinski – lengyel-amerikai egykori nemzetbiztonsági tanácsadó – is fogalmazott „Ukrajna nélkül Oroszország többé nem eurázsiai birodalom. Oroszország Ukrajna nélkül még törekedhet ugyan birodalmi státusra, de egy ilyen birodalom lényegileg ázsiai lenne.”⁷² A Kreml döntéshozói több, mint tíz évvel később hasonló konklúzióra juthattak, figyelembe véve a 2012 óta tartó kommunikációjukat és tetteiket.

Az Ukrajnával foglalkozó műsorok száma az orosz köztelevízióban 2013-2014-ben jelentősen megnőtt. Az első adásokban főként az akkori ukrán vezetést bírálták és azt állították róluk, hogy elkötelezett hívei Sztjepan Bandera nézeteinek, aki a II. világháború idején az ukrán nacionalisták vezetője volt és többek között Németországgal is együttműködött. Bandera személyét ellentmondások övezik a nációkkal való – egyébként nem túl hosszú életű – kapcsolata miatt, azonban az ukrán nemzeti mozgalom előmozdításáért végzett munkája miatt Viktor Juscenko elnöksége alatt, főként a nyugati országrészben erős tisztelet alakult ki körülötte. Ezt a jelenséget felhasználva az orosz sajtóban mind az ukrán vezetés, mind a társadalom fasisztaként és erőszakra hajlamosként jelent meg. Moszkvában azt is hangsúlyozták, hogy az akkori ukrán kormány elsődleges célja egy „Ellen-Oroszország” létrehozása volt. Ez azonban nem jelenti automatikusan azt, hogy minden ukrán nemzetiségű elismerte Banderát „hősnek”, vagy erősen nemzeti érzelmű lenne, ahogy az ukrainai orosz ajkú lakosság esetében sem mondható el, hogy mindannyian szimpatizálnának a szeparatistákkal, vagy támogatnák Moszkva politikáját. Mindenesetre a „különleges katonai művelet” első indokai, a „nácitlanítás” és a „demilitarizáció” visszavezethetők ezekre a nyilatkozatokra. És a több éven át tartó propaganda hatására teljesen hihetőek és elfogadhatóak is voltak az orosz társadalom jelentős része számára.⁷³

⁷¹ Sz. Bíró, Z. (2019). *Putyin Oroszországa*. Noran Libro Kiadó, Budapest p. 56.

⁷² Brzezinski, Z. (1999). A nagy sakktábla: Amerika világelsősége és geostratégiai feladatai. Európa Kiadó, Budapest Elérés 2024. október 13. forrás <https://pdfcoffee.com/qdownload/zbigniew-brzezinski-a-nagy-sakktabla-pdf-pdf-free.html> p. 64.

⁷³ Sz. Bíró, Z. (2023). *Putyin háborúja*. Gondolat kiadó, Budapest p. 85-87.

A 2012 óta tartó konzisztens, Ukrajnáról szóló negatív narratívaépítés célja a Krím elfoglalása óta tartó események okainak magyarázata és jogosságának bebizonyítása volt az oroszországi lakosság és a nemzetközi közösség felé is. A 2021-es, az ukránok létezését tagadó, Putyin által írt esszé ennek a propaganda hullámnak a része. De ahhoz, hogy megértsük a dolgozatban foglaltakat és a világgépet, melyet leír, fontos ismernünk a körülményeket melyek befolyásolták a keletkezését. 2021-ben Vlagyimir Putyin nem csak *Az oroszok és az ukránok történelmi egységéről* szóló írását jelentette meg. A megelőző évben írt még egy hasonló „történelmi” esszét, melyben az orosz történelmet, különösen a Szovjetunió cselekedeteit és azok megítélését vizsgálta. *A Nagy Győzelem 75 éve: közös felelősség a történelem és a jövő előtt* című tanulmányában folytatta a 2019-ben a FÁK-országok vezetőinek is elmondott gondolatmenetét a Szovjetunió szerepéről a második világháború kitörésében. Putyin újból amellet érvelt, hogy Hitler döntésében, miszerint megtámadja Lengyelországot, sokkal nagyobb szerepe volt a müncheni alkunak – mely keretein belül a Nyugat engedményeket tett a német vezetőnek – mint a Molotov-Ribbentrop paktumnak, annak a szerződésnek, amely titkos záradékában a két hatalom felosztotta a lengyel államot.

Ugyanebben az évben szerveztek a Nagy Honvédő Háború (II. világháború) befejezésére emlékező ünnepségeket, ahol az elsődleges cél a történelem hiteles bemutatása volt, hogy megakadályozzák „a történelmi emlékezet eltorzítását, az orosz történelem jelentős korszakainak negatív megítélését”.⁷⁴ Az „emlékezetpolitika” az idő múlásával egyre inkább a szovjetrendszer hibáinak elfedésére és a Sztálin körül újra fellángoló kultusz kialakítására alkalmas eszközzé vált. A volt Szovjetunió pozitív színben történő feltüntetése és a történelmi emlékezet lassú átformálása lehetővé tette a közvélemény alakítását is. Alkalmas volt arra, hogy az orosz-ukrán háborút egyfajta védekező hadműveletként, a Nagy Honvédő Háború folytatásaként jelenítsék meg. Ebben a gondolati keretben az orosz haderő a „saját nép védelmében” lép fel az elnyomó ukránok ellen.

Az ukránellenes kommunikáció összegzésére 2021-ben került sor Vlagyimir Putyin hosszú esszéinek egyikében. *Az oroszok és az ukránok történelmi egységéről* című írásában az államfő azt próbálta történelmi példákon keresztül bebizonyítani, hogy az ukrán nem önálló nemzet, hanem az orosz egy fajtája, így a két nép külön államokban való létezése értelmetlen, mi több felesleges. Szerinte az ukránság egy az Osztrák-Magyar Monarchia, illetve korábban a Lengyel-Litván Nagyfejedelemség elitje által mesterségesen létrehozott fogalom, amely csak

⁷⁴ Sz. Bíró, Z. (2023). *Putyin háborúja*. Gondolat kiadó, Budapest p. 120.

azért létezett, hogy a területükön élő keleti-szlávokat meg tudják különböztetni az oroszoktól. A „Kollektív Nyugat”, ahogy az orosz elnök fogalmaz, jelen korunkban is ezzel a céllal használja a terminust. Az elnyomás és az ellenségeskedés támogatójaként a tanulmányban nem Moszkva jelenik meg, hanem az ukrán vezetés, amely az orosz államfő szemszögéből manipulálta a történelmi emlékezetet, félrevezetve ezzel a saját népét és elnyomva az ország területén élő orosz lakosságot. Folytatva ezt a gondolatmenetet, Putyin figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy a keleti-szláv népek a különböző államalakulatokba való tartozásuk okán, már a 16-17. századtól jelentős nyelvi és kulturális szeparáción mentek keresztül. Nem véletlen tehát, hogy különbségeket találunk az orosz, belorusz és ukrán nyelvek között és nem egyazon nyelv eltérő dialektusairól beszélünk. Az esszében az elnök végig kerüli a Kijevi Rusz kifejezést, mikor a keleti-szlávok első közös államalakulatára hivatkozik. Helyette konzisztensen a „Régi Rusz” terminust használja. Mivel a Rusz területeit az orosz föld részének tekinti kellemetlen lenne azt, a nevével is Kijevhez kapcsolni.⁷⁵

Az írás második fontos motívuma a határok rendezésének kérdése. Putyin szerint a Szovjetunió 1991-es felbomlásakor több olyan terület is volt, melyek hovatartozásáról tárgyalni kellett volna. Az oroszelnök szerint a Szovjetunió létrehozásakor létező 1922-es határokat kellett volna alapul venni, mivel mikor érvénytelenítették az alapító szerződést, a létrehozást követő területszerzések jogalapját is megszüntették, ezért a volt tagköztársaságok 1991 után egyes területeket minden jog nélkül tartottak meg a szétesés után. Putyin azt is kifogásolta, hogy a nemzetközi sajtóban sokkal több szó esik a bolsevikok ukrán ellenes tetteiről, de az oroszok ellenében elkövetett tettekről senki sem beszél. Állítása szerint az USZSZK nagyrészt az Orosz SZSZSZK-tól kapott területet, tehát orosz föld az alapja.⁷⁶ Az egyik ilyen régió, melyről említést tesz, a Krím-félsziget, melynek az USZSZK-hoz csatolása állítása szerint 1954-ben „az abban a pillanatban hatályos jogi normák durva megsértésével történt.”⁷⁷ (Lásd a 3. mellékletet.) Ez az állítás egyike a publikáció tudatos „pontatlanságainak”, mivel a terület átadása az érintett tagköztársaságok Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének a beleegyező határozata alapján történt, amely követte a Szovjetunió fennállásáig érvényben lévő jogszabályokat. Ennek ellenére, ha Putyinnak igaza lett volna, akkor tökéletes jogalapot tudott volna szolgáltatni a 2014-es eseményeknek. Az elmélet másik gyengesége a megvalósíthatóságában rejlik. Az 1922-es határokhoz való visszatérés felborította volna Európa többi országának határait, a két

⁷⁵ Putyin, V. (2021). *On the Historical Unity of Russians and Ukrainians*. Elérés: 2024. október 2. forrás <http://en.kremlin.ru/events/president/news/page/196>

⁷⁶ „Egy nép vagyunk” – esszében üzent Ukrajnának Putyin. (2021) Mandiner.hu, Elérés 2024. 10. 08., forrás <https://mandiner.hu/kulfold/2021/07/putyin-ukrajna-oroszorszag>

⁷⁷ Sz. Bíró, Z. (2023). *Putyin háborúja*. Gondolat Kiadó, Budapest p. 114.

állam között pedig területek kicseréléséhez vezetett volna. Ez szintén kedvezőtlen esemény lenne a Kreml nézőpontjából, mert a területi veszteség teljesen ellentétes a céljaikkal.⁷⁸

Moszkva részéről a háború legitimálására használt indokok az események előrehaladtával folyamatosan változtak. Négy hónappal a harcok megkezdése után a „demilitarizálás” és a „nácítlanítás” helyett Vlagyimir Putyin merőben másképp magyarázta a helyzetet. A Nagy Péter cárról szóló kiállítás megnyitóján az elnök párhuzamot vont a korábbi orosz uralkodó svédekkel vívott háborúja és az orosz-ukrán konfliktus között. Szerinte a cár nem elvette, hanem visszavette azokat a területeket, melyek korábban az „orosz föld” részei voltak, tehát az uralkodó nem hódított, hanem védte az országát. Követve a párhuzamot, elmondható, hogy az orosz államfő szemében országa újfent a szuverenitását védelmezi azzal, hogy megpróbálja a korábban elvett területei visszavenni Ukrajnától.⁷⁹ Az azóta eltelt időben a háborús indoklás különböző formákban jelent meg, de az üzenet és a cél minden esetben megegyezett: Oroszország az orosz lakosság vélt vagy valós érdekeit képviselni bel- és külföldön is.

Egy háborúnak számos oka lehet, azonban jelen kutatás célja pusztán a történelmi és emlékezetpolitikai kötődésűek vizsgálata. Az orosz-ukrán háború esetében több tényező együttes jelenléte, így például a gazdasági, politikai megfontolások, vagy a biztonságérzet változása vezetett a végső döntéshez. Moszkva háborús kommunikációjában okként minden esetben valamilyen, az ukrán politikai elitet befeketítő, vagy Oroszország jogos érdekeit bizonyítani kívánó narratíva jelent meg. A 2012 óta tartó propagandahullám alapként szolgált a 2022 februárja után megjelent közleményeknek. Összességében elmondható, hogy a „demilitarizáció”, a „nácítlanítás”, a „saját lakosság védelme” vagy az orosz földek egyesítése mind olyan hangzatos ívószavak voltak, amelyek alkalmasak arra, hogy a háború ürügyeivé váljanak és egyben alkalmat adtak arra is, hogy más célok kimondatlanul maradjanak.

5. Összegzés

Az orosz-ukrán háború okainak megfogalmazásakor orosz részről leggyakrabban Ukrajna államisága és az ukránok nemzeti hovatartozása köré épült ki a legtöbb kételkedő elmélet. Mindkét népcsoportról elmondható, hogy hosszú utat tett meg az önálló államiságig.

⁷⁸ Sz. Bíró, Z. (2023). *Putyin háborúja*. Gondolat Kiadó, Budapest p. 112-115.

⁷⁹ *Hailing Peter the Great, Putin draws parallel with mission to 'return' Russian lands* (2022) Elérés 2024. október 11. forrás <https://www.reuters.com/world/europe/hailing-peter-great-putin-draws-parallel-with-mission-return-russian-lands-2022-06-09/>

De míg Oroszország esetében ez a fajta állammá válás és önállósodás sokkal korábban következett be, és emiatt egy sokkal egyenesebb fejlődési ívet figyelhetünk meg, addig a ma Ukrajnának nevezett terület és lakói történelmük során a Kijevi Rusz időszakától az 1991-es függetlenedésig számos államalakulat és társadalmi-politikai rendszer részét képezték. Ez befolyásolta egyrészt az ország etnikai összetételét, másrészt a nemzettudat megjelenését és a lakosság ehhez való viszonyát is.

A gyenge központosítással működő Kijevi Rusz részeként elsősorban a ruszhoz tartozás volt elsődleges. Az egyes népcsoportok önálló nevei később kerültek be a szóhasználatba. A mongol hódítás következtében a későbbi ukrán és orosz területek eltérő megítélés alá estek és mint ilyenek eltérő utat jártak be. Vlagyimir-Szuzdal hosszabb ideig állt mongol fennhatóság alatt és a lakóiban kialakult egy erős „küldetéstudat”, amely az ortodox egyház és a „ruszkij”-tudat megtartására törekedett.

Ezzel szemben a déli területeken a tatárok nem tudtak olyan hatékonysággal berendezkedni, így az említett részek a Lengyel Litván Nagyfejedelemségbe olvadtak, ahol a lengyel vezetés erős központosító és asszimiláló törekvéseivel szembesültek. A rutének és a lengyelek viszonya a 17. század közepéig hullámzó volt. A nemességük a többségi társadalomba történő folyamatos asszimilálódását követően a kozákság lett a függetlenedés képviselője. A perejaszlavi egyezménytől a második világháború végéig az ukrán területek több államalakulat részét képezték. A kelet-nyugati elhatárolásban Lengyelországhoz és az Orosz Birodalomhoz tartoztak, majd a lengyel állam felosztása után Galícia kivételével az ukránok lakta területeket az oroszok kapták. 1795-től az USZSZK 1991-es függetlenedéséig Ukrajna 80%-a, majd az egésze orosz irányítás alatt állt, az 1920-as évek önálló államalkotási kísérleteit leszámítva. Ez hatással volt a lakosság összetételére és a kulturális, politikai orientációra egyaránt.

A szuverén állammá válás következtében az ukrán vezetőknek több eltérő problémát is orvosolniuk kellett. Ide tartozik például az identitás, vagy a nyelv kérdése, melyek elengedhetetlenek voltak az öndefiníáláshoz. A nyelvhez való viszonyulás és ennek következtében az államalkotó nemzet és a nemzetiségek viszonya, illetve a köztük lévő egyet nem értés, változó intenzitással, hol erősebben, hol gyengébben jelentkezett. Tetőfokát a 2017-es nyelvtörvény bevezetésekor érte el, mely határozott ellenzést váltott ki az érintett nemzetiségek anyaországaiból, így például Oroszország, vagy Magyarország részéről is.

A Szovjetunióból való kiszakadás olyan, korábban elképzelhetetlennek gondolt problémát vetett fel, melyeket az éritett országoknak tárgyalás útján kellett rendezniük. Ide tartozik például az atomfegyverek hovatartozása, melyet a Budapesti Memorandum rögzített Ukrajna és Oroszország esetében, de hasonló vitát eredményezett a stratégiai fontosságú szesztopoli kikötő és az Európába tartó gázvezetékek használati joga is. A KGST nyújtotta gazdasági együttműködés megszűnése után mindkét állam esetében a gazdaság helyreállítása és bizonyos szintű privatizálás volt a főbb célkitűzés. Ukrajna ennek elősegítése és területének védelme érdekében barátsági szerződéseket kötött a környező államokkal, melyek biztonsági garanciaként szolgáltak, de a kapcsolatfelvételre is alkalmasak voltak. A Nyugathoz, pontosabban az Európai Unióhoz és a NATO-hoz való közeledés már Leonyid Kucsma elnöki időszaka alatt elkezdődött és az őt követő államfők mind igyekeztek ezt a viszonyt szorosabbra fűzni.

Ukrajnában a demokratikus hatalomátadás nem mindig valósult meg problémamentesen. A Janukovics és Jucsenko viszonylatban, a támogatóik, a Nyugat, valamint Oroszország közötti egyet nem értésből fejlődött ki az első majdan, a „narancsos forradalom”. Hasonló alaphelyzetet tapasztalhattunk akkor is, mikor Viktor Janukovics az általánosan oroszbarátnak tartott államfő, minden korábbinál jobban támogatta országa EU-s csatlakozását. A felháborodást a szerződés aláírásának elnapolása váltotta ki, amely ugyancsak Moszkva nyomásgyakorlásának eredménye volt. A második majdan, a korábbinál sokkal válságosabb állapotokat teremtett az országban. 2014-ben a Kreml ezt a meggyengült ukrán belpolitikai helyzetet használta ki a Krím annektálásakor. Fontos megjegyezni, hogy a félsziget elcsatolását a nemzetközi közösség nem ismeri el, így az *de jure* még mindig Ukrajna részét képezi. Putyin a keleti megyékben működő függetlenedést támogató mozgalmak támogatásakor szintén az ukrainai instabilitást használta ki, illetve követte az orosz politikára már a cári időszaktól jellemző birodalmi gondolkodás keretrendszerét. Oroszország történelme során számos alkalommal kívánta a terjeszkedésre irányuló céljait magyarázni. Indokaik között kezdetben a szláv népek, majd az orosz lakosság védelme szerepelt, de megjelent az „orosz föld” védelme is egyes esetekben. A cél minden esetben a legitimáció volt.

Az orosz-ukrán határon zajló változó intenzitású fegyveres konfliktus megoldására 2014-2015-ben (Minszk I-II.) több kísérlet is született, de a béke zálogának tekintett intézkedéseket egyik fél sem tartotta be maradéktalanul. Mi több, az új ukrán államfő Petro Porosenko szorosabba fűzte a kapcsolatot, nem csak az Európai Unióval, hanem a NATO-val, azon belül az USA-val is. A szeparatista megyék ügyének megoldásáról kezdetben a két fél

tárgyalt, majd a találkozók német és francia közvetítéssel zajlottak. A sikertelenség, valamint annak a ténynek a következtében, hogy Moszkva nem tartotta igazán tárgyalóképes félnek Kijevet, az egyeztetés Oroszország melletti elsődleges szereplőjévé az Amerikai Egyesült Államok lépett elő. Az érintett nyugati országok képviselői az utolsó pillanatig igyekeztek a háború elkerülésének feltételeiről tárgyalni, sikertelenül. A tisztánlátást az is nehezítette, hogy az orosz haderő jelentős részét csoportosították át a határhoz, de több olyan erőforrás is hiányzott, melyek nélkül egy invázió elindítása valószínűtlennek tűnt egészen 2022. február 24-ig. Eközben fokozatosan építették fel az ukránellenes propagandát Oroszországban. Vlagyimir Putyin esszéi, a televíziós műsorok, a kormánypárti politikusok nyilatkozatai mind egyféle narratívát dolgoztak fel. Megkérdőjelezték Ukrajna szuverenitását, határainak jogosságát, hogy jogalapot teremtsenek a 2014 óta zajló eseményeknek. A háborút körülvevő kommunikáció, az újjáéledő orosz birodalmi gondolkodás részét képezi és célja a legitimálás mellett, hogy Ukrajnát így, vagy úgy az orosz befolyási övezetben tartsa.

Irodalom jegyzék

1. 1995. évi XLV. törvény a Magyar Köztársaság és Ukrajna között a jószomszédság és az együttműködés alapjairól Kijevben, az 1991. évi december hó 6. napján aláírt Szerződés kihirdetéséről 2. cikk 2. bekezdés Elérés: 2024. augusztus 2. forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99500045.tv>
2. Applebaum, A. (2024.) *Holodomor*. Elérés 2024. május 17. forrás <https://www.britannica.com/event/Holodomor>
3. *Az Állami Duma nyilatkozata*. Elérés 2024. szeptember 3. forrás: https://hungary.mid.ru/hu/press-centre/news/az_illami_duma_nyilatkozata_az_ukrajna_ter_let_n_lo_tosgy_keres_n_pek_s_nemzeti_kisebbs_gek_anyanyelv/
4. Brezsnyev doktrína. *Magyar Elektronikus Könyvtár*, Elérés 2024. május 20. forrás <https://mek.oszk.hu/01900/01906/html/index132.html>
5. Brzezinski, Z. (1999). *A nagy sakktábla: Amerika világelsősége és geostratégiai feladatai*. Európa Kiadó, Budapest Elérés 2024. október 13. forrás <https://pdfcoffee.com/qdownload/zbigniew-brzezinski-a-nagy-sakktabla-pdf-pdf-free.html>
6. „Egy nép vagyunk” – esszében üzent Ukrajnának Putyin. (2021) Mandiner.hu, Elérés 2024. 10. 08., forrás <https://mandiner.hu/kulfold/2021/07/putyin-ukrajna-oroszorszag>
7. *Európai Unió szankciós csomagjai*. Elérés: 2024. augusztus 23. forrás: <https://www.portfolio.hu/unios-forrasok/20240624/eu-s-szankciokat-fogadtak-el-az-orosz-gazra-a-magyar-nemet-tiltakozas-utan-694323>
8. Fedinec, Cs. (2022) *Az orosz-ukrán háború történeti gyökerei – Európa rémálma*, Élet és Tudomány, 2022/11. Elérés 2024. augusztus 5. forrás <https://eletestudomany.hu/az-orosz-ukran-haboru-torteneti-gyokerei-europa-remalma/>

9. Fedinec, Cs. *Népszámlálás Ukrajnában – Hányan vagyunk mi magyarok?* Elérés 2024. október 18., forrás https://real.mtak.hu/118969/1/ProMinoritate_2002-1586470272_pages686-693.pdf
10. Fedinec, Cs. & Font, M. & Szakál, I. & Varga, B. (2021) *Ukrajna története: régiók, identitás, államiság* Gondolat Kiadó, Budapest
11. Font, B. & Varga, B. (2006). *Ukrajna története*. Bölcsész Konzorcium p. 12-14. Elérés 2024. május 1. forrás <https://mek.oszk.hu/04800/04809/04809.pdf>
12. Gecse, G. (2022) *Orosz nagyhatalmi politika*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó
13. *Georgia*. Encyclopaedia Britannica Elérés 2024. szeptember 1. forrás <https://www.britannica.com/place/Georgia/Independent-Georgia>
14. Gyulay, Z. (2022) *Éhínség, vagy népiirtás?* ELTE Jurátus Online Magazin Elérés 2024. május 17. forrás <https://juratus.elte.hu/holodomor-ehinseg-vagy-nepirtas/>
15. *Hailing Peter the Great, Putin draws parallel with mission to 'return' Russian lands* (2022) Elérés 2024. október 11. forrás <https://www.reuters.com/world/europe/hailing-peter-great-putin-draws-parallel-with-mission-return-russian-lands-2022-06-09/>
16. *History of Russia*. Encyclopaedia Britannica, Elérés 2024. május 5. forrás <https://www.britannica.com/place/Russia/The-Time-of-Troubles>
17. *History of Ukraine*. Encyclopaedia Britannica, Elérés 2024. május 5. forrás <https://www.britannica.com/topic/history-of-Ukraine>
18. *Independent Ukraine*. Encyclopaedia Britannica, Elérés 2024. augusztus 27. forrás <https://www.britannica.com/topic/history-of-Ukraine/Independent-Ukraine>
19. *Jaltai Konferencia jegyzőkönyv*. Elérés 2024. május 15. forrás <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/dip/jalta4.html>
20. Jeszenszki, G., (1996) *Magyarország és a kétoldalú szerződések*, Magyar Kisebbség, 1996/4. Elérés 2024. augusztus 2. forrás: <https://epa.oszk.hu/02100/02169/00005/m960402.html>
21. Jójárt, K. (2022) *Út a háborúba: A 2022-es orosz–ukrán háború diplomáciai és katonai előzményei*. Nemzeti és Biztonság 2022(4), 91-120., Elérés 2024. augusztus 15. forrás [https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/document_\(49\).pdf](https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/document_(49).pdf)
22. Mark, J. J. (2018) *Kievan Rus*. World History Encyclopedia, Elérés: 2024. május 1. forrás: https://www.worldhistory.org/Kievan_Rus/
23. Megyesi, Cs. (2004). *Ukrajna Múltja*. Múlt-kor Történelmi Magazin Elérés 2024. május 28. forrás <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=8899>
24. *Post-Soviet Russia* (2024) Encyclopaedia Britannica Elérés 2024. október 17., forrás <https://www.britannica.com/place/Russia/Post-Soviet-Russia>
25. Putyin, V. V. (2021). *On the Historical Unity of Russians and Ukrainians*. Elérés: 2024. október 2. forrás <http://en.kremlin.ru/events/president/news/page/196>
26. Rácz, A. (2023) *Az orosz-ukrán háború egy éve*. in. Fedinec, Cs., Rácz, A. & Romsics, I. (2023) *Az orosz-ukrán konfliktus történelmi háttérrel*, Budapest, Kocsis Kiadó

27. *Romanov Moscow* Encyclopaedia Britannica Elérés 2024. május 7. forrás <https://www.britannica.com/place/Russia/Romanov-Muscovy>
28. Romsics, I. (2023) *Az orosz birodalmi gondolat múltja és jelene* in. Fedinec, Cs. & Rácz, A. & Romsics, I. (2023) *Az orosz-ukrán konfliktus történelmi háttérrel*, Budapest, Kocsis Kiadó
29. Steinmeier Formula Elérés: 2024. szeptember 3. forrás: <https://www.rferl.org/a/what-is-the-steinmeier-formula-and-did-zelenskiy-just-capitulate-to-moscow-/30195593.html>
30. Sz. Bíró, Z. (2023). *Putyin háborúja*. Gondolat Kiadó, Budapest
31. Sz. Bíró, Z. (2019). *Putyin Oroszországa*. Noran Libro Kiadó, Budapest
32. Tálas, P. (2014) *A jelenlegi Ukrán válságról*. Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle, 2014/1. szám Elérés 2024. augusztus 28. forrás <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/download/4193/3431>
33. *The crisis in Crimea and eastern Ukraine*. Encyclopaedia Britannica Elérés 2024. szeptember 2. forrás <https://www.britannica.com/place/Ukraine/The-crisis-in-Crimea-and-eastern-Ukraine>
34. Tóth S., (2002) *Ukrajna államiságának kialakulása és népei*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Elérés: 2024. június 15. forrás https://geogr.elte.hu/PHD_konferencia_ELTE_2002/doktori_konferencia_anyagai_2002/othsandor.pdf
35. *Ukraine*. Encyclopedia Britannica Elérés 2024. május 30. forrás <https://www.britannica.com/place/Ukraine/Languages>
36. Ukrajna Alkotmánya 22. cikk: „a meglévő jogok és szabadságok tartalma és hatálya nem szűkíthető az új törvények elfogadása vagy a hatályos törvények módosítása esetén” Elérés 2024. szeptember 2. forrás: <https://kijev.mfa.gov.hu/news/tiltakozas-az-uj-ukran-oktatasi-toerven-y-ellen>
37. Ukrajna Alkotmánya 24. cikk: „nem lehetnek kiváltságok és korlátozások... etnikai, nyelvi... ismérvekre való tekintettel” Elérés 2024. szeptember 2. forrás: <https://kijev.mfa.gov.hu/news/tiltakozas-az-uj-ukran-oktatasi-toerven-y-ellen>
38. Ukrajna oktatási törvénye 7. cikkelyének részletes magyarázata Elérés 2024. szeptember 3. forrás <https://hungary.mfa.gov.ua/hu/news/60062-detaly-ni-rozjasnennya-stosovno-st-7-zakonu-ukrajini-pro-osvitu>
39. *United Nations Original Members*. Elérés 2024. május 28. forrás <https://www.un.org/en/about-us/growth-in-un-membership#1945>
40. Varga, B. (2022). *A Kijevi Rusztól a szuverén Ukrajnáig*. Rubicon Történelmi Magazin, 33(373-374) 4-15.
41. Varga, B. (2017.) *Két Ukrajna? – Ukrajna megosztottságának történelmi gyökerei*. Közép-európai közlemények, (10)1. p. 155-167. Elérés 2024. május 30. forrás <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/vikekkek/article/view/12418/12277>
42. *Vladimir Putin*. Encyclopaedia Britannica, Elérés 2024. szeptember 1. forrás <https://www.britannica.com/biography/Vladimir-Putin>

43. von Rauch, G., Misiunas, R. J. & Taagepera, Rein (1994) *A balti államok története*. Osiris Kiadó, Budapest

Mellékletek

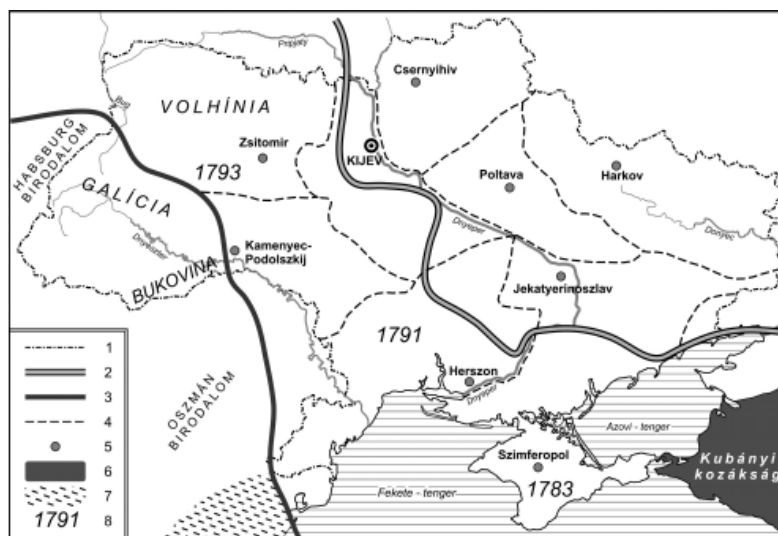
1 – a mai Ukrajna területe; 2 – a Kijevi Rusz feltételezett határa; 3 – a fejedelemségek határai; 4 – központi szerepet betöltő település; 5 – voloszty központ

1. melléklet

A Kijevi Rusz és a 12-13. századi részfejedelemségek

forrás Font, B. & Varga, B. (2006). *Ukrajna története*. Bölcsész Konzorcium p. 12-14. Elérés 2024. május 1. forrás <https://mek.oszk.hu/04800/04809/04809.pdf> p. 209.

1 – a mai Ukrajna határa;
2 – Oroszország határa 1775-ben;
3 – Oroszország határa 1795-ben;
4 – guberniumok határa;
5 – guberniumok központja;
6 – a Kubányi kozák autonómia területe (1792–1842);
7 – a török uralom alatti Dunántúli Szics (19. század első fele);
8 – a terület orosz fennhatóság alá kerülésének ideje

2. melléklet

Kelet- és Nyugat-Ukrajna sorsa Lengyelország felosztása után

forrás: Font, B. & Varga, B. (2006). *Ukrajna története*. Bölcsész Konzorcium p. 12-14. Elérés 2024. május 1. forrás <https://mek.oszk.hu/04800/04809/04809.pdf> p. 214.

3. melléklet

Ukrajna területi növekedése 1939 és 1954 között

forrás: Font, B. & Varga, B. (2006). *Ukrajna története*. Bölcsész Konzorcium p. 12-14. Elérés 2024. május 1. forrás <https://mek.oszk.hu/04800/04809/04809.pdf> p. 116.

4. melléklet

Szovjetunió tagköztársaságai (az utódállamok neveivel jelölve)

forrás: <http://szovjetunio.terkepek.net/>

5. melléklet

Ukrajna közigazgatási felépítése

forrás <http://ukrajna.terkepek.net/terkep.html>

Nemzetiség	Összesen (ezer fő)	% -ban		a 2001. évi az 1989. évihez viszonyítva %-ban
		2001	1989	
Ukrán	37 541,7	77,8	72,7	100,3
Orosz	8 334,1	17,3	22,1	73,4
Belorusz	275,8	0,6	0,9	62,7
Moldován	258,6	0,5	0,6	79,7
Krími tatár	248,2	0,5	0,0	5,3-szor több
Bolgár	204,6	0,4	0,5	87,5
Magyar	156,6	0,3	0,4	96,0
Román	151,0	0,3	0,3	112,0
Lengyel	144,1	0,3	0,4	65,8
Zsidó	103,6	0,2	0,9	21,3
Örmény	99,9	0,2	0,1	1,8-szor több
Görög	91,5	0,2	0,2	92,9
Tatár	73,3	0,2	0,2	84,4
Roma	47,6	0,1	0,1	99,3
Azerbajdzsán	45,2	0,1	0,0	122,2
Grúz	34,2	0,1	0,0	145,3
Német	33,3	0,1	0,1	88,0
Gagauz	31,9	0,1	0,1	99,9
Egyéb	177,1	0,4	0,4	83,9

6. melléklet

Ukrajna etnikai megoszlása 1989-ben és 2001-ben

forrás: Fedinec, Cs. *Népszámlálás Ukrajnában – Hányan vagyunk mi magyarok?* Elérés 2024. október 18.,
forrás https://real.mtak.hu/118969/1/ProMinoritate_2002-1586470272_pages686-693.pdf